

CHP'NİN 14. KURULTAYI VE İLK HEDEFLER BEYANNAMESİ

Fatih TUĞLUOĞLU*

ÖZ

Bu çalışmada CHP'nin 12 Ocak 1959 tarihinde gerçekleştirdiği 14.kurultayda ilan edilen ilk hedefler beyannamesi ele alınacaktır. Ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti iktidarına karşı savunduğu muhalefet konuları zamanla şekillenmiş ve partinin yöneticileri tarafından çeşitli ortamlarda dile getirilmiştir. 1924 Anayasasının TBMM'de çoğunluğa sahip olan partiye verdiği imkânların, hükümet tarafından muhalefete karşı kullanıldığı düşünülen CHP, idarenin tarafsızlığı, ifade hürriyeti, toplanma hakkı, üniversite özerkliği ve anayasaya aykırı kanunların çıkarılmaması için yapılması gerekenleri 14. Kurultayda bir manifesto şeklinde açıklamıştır. Bu prensipleri iktidara geldiğinde gerçekleştireceğini açıklayan CHP, ardından seçim sistemini değiştirerek seçimlere gitmeyi vaad etmişti. İlk hedefler beyannamesi, 1961 Anayasasını hazırlayan kurucu meclis tarafından dikkate alınmış, 1950-1960 döneminde CHP tarafından savunulan birçok fikir 1961 Anayasasının maddeleri arasında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: CHP, İlk Hedefler Beyannamesi, 1961 Anayasası, 14. Kurultay, Kurucu Meclis.

CHP'S 14TH CONGRESS AND THE DECLARATION OF FIRST GOALS

ABSTRACT

In this study, the CHP's initial objectives announced in the declaration that 14.kurultay held on January 12, 1959 will be considered. The main opposition Republican People's Party, the Democratic Party has been shaped over time to

---

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: f.tugluoglu@gmail.com

defend against the ruling and opposition issues that were expressed in various media by the party managers. The 1924 Constitution of the Parliament of the opportunities given to the party with the majority, who are used against the opposition by the government, the CHP administration, impartiality, freedom of expression, the right of association, university autonomy and needs to be done for the removal of laws contrary to the constitution of the soul announced in the form of a manifesto at the Congress 14. CHP explaining to realize this principle when it comes to power, then had to go to the elections promised by changing the electoral system. The first target return is taken into account by the 1961 Constitution prepared by the Constituent Assembly, many ideas championed by the CHP on my return from 1950 to 1960 had taken place between the articles of the 1961 Constitution.

Keywords: *CHP, Declaration First of Goals, The 1961 Constitution, 14th Congress, the Constituent Assembly.*

1-CHP'nin Muhalefet Yılları

1946'da çok partili hayatın başlamasının ardından tek parti yönetiminin birçok uygulaması kanuni düzenlemelerle terk edilmiş, 14 Mayıs 1950 gününe kadar da en çok eleştirilen seçim kanunu da değiştirilerek, iktidar ve muhalefet partilerinin seçimde serbestçe yarışmasının önü açılmıştı. Önceki seçimlere göre daha farklı usullerle yapılan 14 Mayıs seçimlerinde ana muhalefet partisi büyük bir oy oranı ile iktidara gelmiş, 27 yıldır iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi muhalefete geçmişti. Artık Demokrat Partinin iktidar yılları başlayacak, Cumhuriyet Halk Partisi ise ilk önce muhalefete alışmaya çalışacak ardından iktidarı kazanmanın çareleri araştıracaktı.

CHP'nin beklemediği seçim yenilgisinin ardından parti yönetimi tabana ve seçmene yeni duruma alışmaları için bir açıklama yapma ihtiyacı hissetmişti. Genel başkan İsmet İnönü, seçim kaybetmenin demokrasilerde olağan karşılanması gerektiğini söylemiş, ayrıca muhalefet partisinin huzur içinde çalışmasının iktidarın göstereceği tahammüle bağlı olduğunu ifade etmişti¹.

CHP muhalefetteki ilk kurultayını(8.kurultay) 28 Haziran 1950 tarihinde toplamıştı. Bu toplantılarda parti programında değişiklik yapılmamış ancak seçim yenilgisi ve örgütün eleştirileri gündemi oluşturmuştu. Seçim hakkında esaslı bir değerlendirme yapılamamış, bir üst kademe değişikliği gibi çözümler dile getirilmişti. Genel başkan İnönü'nün

---

¹ Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s.111.

görevinden ayrılması ve partinin gençleştirilmesi gibi ihtimaller tartışılmıştı².

26 Kasım 1951 tarihinde toplanan CHP 9. Kurultayında yayınlanan beyannamede, DP hükümetinin muhalefetin yaşamsal haklarını kısıtlamaya yönelik uygulamaları nedeniyle CHP'nin temel probleminin demokrasinin gerçekleşmemesi olduğu ifade edilmişti. Bu kurultaydan sonra İnönü ve diğer CHP'lilerin açıklamalarında ifadesini bulacak olan temel şikâyet konuları yavaş yavaş şekillenmekteydi. Buna göre antidemokratik kanunların varlığı, TBMM'de anayasaya aykırı kanunların çıkarılmasını önlemek için bir yüksek mahkemenin kurulması, seçim emniyetini sağlamlaştırmak, partizan uygulamaların önlenmesi ve idarenin tüm vatandaşlara eşit mesafede olmasının sağlanması, basın hürriyetinin gerçekleştirilmesi gibi prensipler CHP tarafından temel söylem olarak 1960 yılına kadar kullanılacak ve ülkenin demokratikleşmesinin bu ilkelerin hayata geçmesi ile mümkün olduğu savunulacaktı³.

CHP meclis grubu, DP'nin muhalefet yıllarında söz verdiği ancak iktidarda olmasına karşın hayata geçirmedeği antidemokratik kanunların değiştirilmesi amacıyla 12 Haziran 1952 tarihinde 37 yasa önerisi vermişti. CHP, vatandaşın siyasi haklarını ve insan haklarını tehdit eden kanunların antidemokratik olduğunu düşünüyordu. Ayrıca iktidarın sözcülüğünü yapıp, muhalefete yer vermemesi nedeniyle radyonun denetim altına alınmasının da gereklilik olduğuna inanmaktaydı. Halkevlerinin kapatılması ve partinin maddi imkânlarının azaltılması ile CHP kendi varlığının iktidar karşısında güvencesiz olduğunu düşünmeye başlamıştı⁴. Muhalefet partisi, iktidar çoğunluğuna karşı kendini kabul ettirmenin yolunun demokratikleşmeden geçtiğini düşünmekte ve bu amaçla rejimin daha fazla demokratikleşmesi için mücadeleye başlayacaktı. Aslında CHP, 1924 Anayasasının seçimlerde çoğunluğu elde eden partiye meclise hâkim olma fırsatı verdiğini 1950 seçimlerinin öncesinde görmüştü. İnönü, seçim çalışmaları kapsamında gittiği Polatlı'da yaptığı konuşmada; seçilecek yeni meclisin anayasayı demokratik hayatın icaplarına göre yeniden düzenlemesini, kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek için ikinci meclisin kurulmasının gündeme gelebileceğini dile getirmişti⁵.

² Tevfik Çavdar, "Cumhuriyet Halk Partisi 1950-1980", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.2026.

³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul 1952, s.602; DP'nin ilk hükümet programında, antidemokratik kanunların temizlenmesi için hukukçu ve bürokratlardan oluşan bir komisyon kurulmuş ancak komisyonun öneriler TBMM'nin gündemine ulaşmamıştı. Tanel Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.151.

⁴ Süleyman Güngör, **Muhalefette CHP**, Alternatif Yayınları, Ankara, 2004, s.142.

⁵ Demirel, **age**, s.66.

Muhalefetin varlığının güvencede olmadığını düşünen CHP, Anadolu'ya yaptıkları gezilerde halkla temas kurma çabalarının engellendiğini düşünmekteydi. İnönü muhalefetin iktidarı denetlemesinin demokratik rejimin gereklerinden birisi olduğunu fakat partilerinin bu vazifeyi yaparken engellendiğini düşünmekteydi. İnönü, memlekette siyasi emniyetin olmadığını, iktidar partisinin muhalefet partisi aleyhinde herhangi bir mesele için kanun çıkarma ihtimalinin olduğunu, böyle bir ortamda siyasi emniyetten bahsetmenin imkânsız olduğunu iddia etmekteydi⁶.

CHP'nin şikâyetlerinden biri de idarenin partizan uygulamalarıydı. Hükümetin vatandaşlar arasında siyasi görüşe göre ayırım yaptığını düşünmekteydi. Bu meselenin toplumun ana meselelerinden biri haline geldiği, halk arasında huzursuzluk ve tahribat yaptığı iddia edilmekteydi. Radyonun hükümet tarafından muhalefete karşı kullanılmasının tam bir partizanlık olduğunu söyleyen CHP genel başkanı İsmet İnönü, 21 Ocak 1953 tarihinde yaptığı basın toplantısında demokrasiyi geliştirmek, sağlam temeller üzerine oturtmak için hükümet ile işbirliği yapma arzusunda olduğunu dile getirmiş, anayasanın eksikliklerinin tamamlanmasının başlıca mesele olduğunu ifade etmişti⁷.

22 Haziran 1953 tarihinde toplanan 10. CHP Kurultayında gündem, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi için yapılması gerekenler olmuştu. İnönü kurultayın açış konuşmasında muhalefetin varlığının rejimin gereği olduğunu, muhalefet ile iktidar arasında birbirinin hayatına kastetmenin imkânsız olduğu düşüncesinin memlekete yerleşmesi halinde Türkiye'nin önemli bir aşama kat edeceğini ifade etmişti. Kurultayda parti programı 1947 yılından beri ilk kez elden geçirilmişti. CHP'nin muhalefet gündemi olan ve partinin şikâyetçi olduğu konulara ilişkin çözüm önerileri programa yazılmıştı. Hukuk devleti kavramına ilk kez yer verilmiş, idare cihazında kuvvetlerin yetkilerinin dengelenmesi, anayasanın ihlal edilmesi ve siyasi özgürlükleri güvenceye almak için ikinci meclisin kurulması, seçim güvenliği meselesi programa eklenmişti. Ayrıca kurulacak anayasa mahkemesi ile de rejimin kendini güvenceye alması istenmişti⁸.

1954 genel seçimlerinin yaklaşması üzerine CHP, seçim öncesinde hazırlıklarını gözden geçirmek için olağanüstü kurultay düzenleme kararı almıştı⁹. Kurultayın açılışında bir konuşma yapan CHP genel başkanı İsmet

⁶ Sabahat Erdemir, **Muhalefette İnönü, 1950-1956**, C1, Ekicigil Matbaası, İstanbul, 1959 s.160.

⁷ Erdemir, **1950-1956**, s.169.

⁸ Hikmet Bila, **CHP 1919-1999**, İstanbul, Doğan Kitap, 1999, s.152.

⁹ Kili, **age**, s.120; Suna Kili, 25 Şubat 1954 tarihinde yapılan III. Olağanüstü Kurultayın gerçek amacının tüzükte, mebus adaylarını belirleme konusunda genel merkeze bir

İnönü, ülkedeki siyasi huzursuzluğa sebep olan hareketlerin anayasaya aykırı kanunların çıkarılmasından ileri geldiğini açıklamıştı. Kurulacak bir anayasa mahkemesinin hükümetin hukuksuz hareketini önleyebileceğini ifade etmiş, parti olarak antidemokratik kanunların değiştirilmesi için yapılan tekliflerinin hükümet tarafından dikkate alınmadığını söyleyen İnönü, hükümetin kendi zihniyetinde ısrarcı olduğunu iddia etmişti¹⁰.

Olağanüstü kurultaydan sonra CHP ile diğer muhalefet partisi Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP) arasında seçim işbirliği ihtimali konuşulmaya başlanmıştı. Fakat CHP ve CMP arasındaki işbirliği ihtimali adaylıkların paylaşımından doğan anlaşmazlıklar nedeniyle gerçekleşmemişti¹¹.

1950 yenilgisinin nedenlerini tam olarak analiz etmeden 1954 seçimlerine hazırlanan CHP, yeniden iktidara geleceğine inanıyordu. CHP kendi kurduğu demokratik rejimin hükümetin hukuksuz ve anayasaya aykırı uygulamaları nedeniyle çıkmaza girdiğini, öncelikle yapılması gerekenin hukuk rejiminin temellerini sağlamlaştırmak olduğunu düşünüyordu. Bu düşünceden hareketle seçim bildirgesini ve miting konuşmalarını düzenleyen CHP, bu temel sorunlar çözülmeden diğer sorunlara temas edilemeyeceğini iddia etmekteydi¹².

Vatandaşların günlük hayatta yaşadığı sorunlardan daha ziyade rejim sorunlarını seçim mitinglerinde dile getiren CHP, 2 Mayıs 1954 seçiminde beklediği ilgiyi görmemiş, yüzde 34.8 oranında oy almasına karşın seçim

---

kontenjan vermek olduğunu iddia etmekteydi. Partinin 9. Kurultayında kabul edilen bir karara göre milletvekili adayları illerdeki yoklama kurulları tarafından belirlenmekteydi. Genel merkez, yoklamada kazanamayan adayları listeye yerleştirmek için kendisine yüzde 20'lik bir pay bırakılması istemekteydi.

¹⁰ Güngör, **age**, s.241.

¹¹ Güngör, **age**, s.242; CMP, Ahmet Tahtakılıç imzalı bir bildiri ile CHP ile muhtemel işbirliği şartları açıklamıştı. Buna göre CMP; partiler arasında eşitlik olmasını, anayasa değişikliğinden sonra kurucu meclisin seçimleri yenilemeye gitmesini, oluşacak meclisin yeni ve batılı bir anayasa yapmasını, ikinci meclisin kurulması, anayasa mahkemesi ve hâkimler meclisi gibi kurumların anayasada yer almasını istemekteydi

¹² Güngör, **age**, s.251-265. CHP 1954 seçimleri için ilk mitingi 9 Nisan 1954 tarihinde Malatya'da yapmıştı. Burada ve diğer şehirlerde yaptığı konuşmalarda İnönü, iktidara geldiklerinde demokratik rejime musallat olan en zararlı hastalık olan partizan idareyi tamamen tedavi edeceklerini, hiçbir sebep ve bahane ile muhalefet partileri aleyhinde özel kanunlar çıkarmayacaklarını ve bundan sonra da kimsenin çıkarmaması için bir Anayasa Mahkemesi kurmak suretiyle siyasi partilerin geleceğinin bağımsız adaletle teslim edileceğini ifade etmişti. Demokrasinin farklı siyasi partilere mensup vatandaşların emniyet, huzur içinde ve eşit bir şekilde yaşamaları demek olduğunu ancak muhalefette bulunan partilerin kaderinin belirsiz olduğu bir memlekette demokratik rejimin ve siyasi huzurun bulunamayacağını açıklamıştı.

sistemi nedeniyle milletvekili sayısı 69'dan 31'e düşmüştü. Seçim yenilgisi CHP'nin içindeki eski tartışmaları yeniden başlatmış, aşağıdan yukarıya doğru, yöneticilere karşı eleştiriler çoğalmıştı. Genel başkanın liderliği sorgulanmış, emekliye ayrılması konusunda bazı talepler dile getirilmiş, ancak DP'ye karşı partinin bütünlüğünü sağlayacak yegâne ismin İnönü olduğu herkes tarafından kabul edilmişti¹³.

Seçim yenilgisinin ardından CHP 26 Temmuz 1954'de 11. Kurultayını yapma kararı almıştı. Kurultay öncesinde parti çevrelerinde ıslahat fikri dolaşmaktaydı. Bu amaçla parti meclisi, kurultayda görüşülmesi için bir rapor hazırlamıştı. Bu raporda öne sürülen prensipler ile CHP, iktidar karşısında yaşadığı sorunlara çözüm aramaya çalışmakta ve siyasete tutunabilmek için demokratik değerlere sahip çıkarak, hukukun üstünlüğünün yerleştirilmesi savunulmaktaydı. CHP, memlekete demokrasiyi getiren parti olarak, güdümlü cumhuriyetin hiçbir usulünü kabul etmemekte, devlet idaresindeki keyfiliği önlemek için ikinci bir meclis oluşturulmasını istemekteydi. Ayrıca iktidar partisine yakın oranda bir oy aldığı halde aldığı oy oranı ile bağdaşmayan şekilde az sayıda milletvekiline sahip olduğu için mevcut seçim sisteminin değiştirilip, nispi seçim sistemine geçilmesini, anayasanın yargısal denetimi için anayasa mahkemesi kurulmasını, mahkemelerin bağımsızlığını ve yargıç güvencesinin sağlanmasını önermekteydi¹⁴.

1950'nin ortalarından itibaren ülke ekonomisinde yaşanan bozulma, DP'ye destek veren geniş halk koalisyonunda dağılmaya neden olmuştu. Bu parçalanma DP'nin ekonomik sıkıntılar nedeniyle başlayan eleştirilere karşı devletin gücünü kullanarak muhalefeti ve şikâyetleri bastırmaya çalışmasıyla daha hızlanmıştı. Anti-demokratik kanunları ortadan kaldırmayı vaat ederek iktidara gelen DP'yi desteklemiş olan aydınların da kısa sürede parti ile

¹³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, İstanbul, Hil Yayınevi, 1996, s.116.

¹⁴ Güngör, **age**, s.359; 11. Kurultayın açılış konuşmasını yapan genel başkan İnönü, 1954 seçimlerinde Demokrat Partinin iktidarı muhafaza ettiğini, 1950-54 yılları arasında CHP'nin bilinçli olarak yıpratılmasına karşın seçmenin yüzde 35 gibi muhalefet için büyük bir önem ifade eden oy aldığını açıklamıştı. Alınan oya karşın çoğunluk seçim sistemi nedeniyle mecliste sadece 31 mebusla temsil edilmek durumunda kalındığını, ancak Türkiye gibi, demokrasinin kurulmaya çalışıldığı bir ülkede muhalefetin mecliste bulunması için nispi temsil usulünün kabul edilmesinin en doğru bir hareket olacağını ifade etmişti. Demokrat Partinin aldığı yüzde 58 oya karşın iktidarını kuvvetlendirmek için yeni kanunlar ve uygulamalara gittiğini, Emekli Sandığı kanununda değişiklik yaparak 25 yıllık hizmet süresini tamamlamış, yargıç ve yüksek dereceli memurların emekliye sevk edilerek onların üzerinde iktidarın baskı kurduğunu iddia etmişti. İnönü'nün bahsettiği kanun 21 Haziran 1954 tarihli ve 6422 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun"du. **Resmi Gazete** 25 Haziran 1954, Sayı:8738, Erdemir, **1950-1956**, s.296-299.

aralarına mesafe koydukları görülmüş, hükümetin basın ve üniversiteye yönelik tavırları, yüksek devlet memurlarının emekli edilmesi gibi hadiseler toplumun bir kesimini iktidar partisinden uzaklaştırmıştı. Hükümet otoriter bir tutum aldıkça şikâyetler de artmış, şikâyetlerin sözcülüğünü yapmaya başlayan CHP muhalefeti de daha etkili hale gelmişti. Ekonomik sıkıntılara paralel olarak çıkarılan antidemokratik yasalar, demokrasinin memlekete yerleşmesini özleyen kesimleri muhalefet partilerine yöneltmişti.

Basının, aydınların ve akademisyenlerin şikâyetçi oldukları konuları CHP rejim problemi olarak görüyor ve her fırsatta dile getiriyordu. 18 Mart 1955 tarihinde CHP İstanbul il kongresinde konuşan genel başkan İnönü, iktidarın basını, üniversiteleri ve adalet mekanizmasını baskı altında tuttuğunu, bu baskılar sürdüğü sürece demokratik rejimin esaslarının sağlam olmayacağını ifade etmişti¹⁵. Ulus gazetesinin yeniden yayın hayatına başlaması münasebetiyle gazeteye yazdığı başmakalede rejim konusunun CHP'nin programının ana davası olduğunu, medeni bir memlekette hür bir vatandaş olarak yaşamının esas unsurunun rejime ilişkin sorunların bir an önce çözülmesi olduğunu açıklamıştı. İnönü'ye göre çözüm şu düzenlemelerin hayata geçirilmesi ile gerçekleşecekti; TBMM'de muhalefetin iktidarı denetim hakkının elinden alınmaması, basın hürriyeti, özerk üniversite, idarenin tarafsızlığı ve adaletin sağlanmasının başlıca anahtarları olan hakim teminatı¹⁶.

1955'den sonra ana muhalefet partisi, yeniden seçmenin ilgisini çekmeye başlamıştı. DP içinde bulunan bazı milletvekilleri basına ispat hakkı verilmesi talepleri kabul edilmeyince partiden ayrılıp Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardı. CHP, DP'nin yanlış uygulamaları ve ekonomik istikrarsızlığın meyvelerini toplamakta, muhalefete yönelen ilgiden istifade etmeye çalışmaktaydı. 1954 seçim yenilgisinden sonra geleneksel yöneticilerin terk ettiği taşra teşkilatlarına genç ve istekli CHP'liler gelmiş, partinin başarısını yükseltmeye azimli partililer yoğun bir mücadeleye girmişlerdi. Bu süreçte gerek genel başkan İnönü, gerekse genel sekreter Kasım Gülek, sık sık partililerle buluşmak için Anadolu'ya gidiyorlar, halk ile beraber oluyor ve seslerini duyurmaya çalışıyorlardı. Kimi zaman emniyet güçlerince engellense de bu çabalar amacına ulaşıyor, CHP'nin yapmak istediklerini halka anlatmaya gayret ediyordu. Bu süreçte CHP 12. Kurultayını 21 Mayıs 1956 tarihinde toplamıştı. Kurultayda uzun bir konuşma yapan İnönü, demokratik rejimin anayasa ve bütün kanunlar ile teminat altına alınmasının baş davacısı olduklarını, hükümetin kendi rakip

¹⁵ Erdemir, **1950-1956**, s.320.

¹⁶ Erdemir, **1950-1956**, s.329.

gördüğü müesseseleri çeşitli kanun ve uygulamalarla baskı altına almaya çalıştığını ifade etmişti. Seçim emniyeti, anayasa meseleleri, bağımsız mahkeme ve hakim teminatı gibi konuların tüm muhalefet partileri tarafından dile getirilen ve şikâyet edilen konular olduğunu söyleyen İnönü, bu konularda yapılacak düzenlemenin memleketteki gergin havayı yumuşatacağını iddia etmişti¹⁷.

Kurultayın aldığı önemli kararlardan birisi de muhalefet partilerinin güçbirliği halinde seçimlere katılma ihtimali nedeniyle genel başkana bu işbirliği konusunda adım atılması için yetki vermek olmuştur¹⁸.

1957 yılına gelindiğinde, muhalefet partileri, uzun süredir ama düzensiz olarak yürüttükleri işbirliği görüşmelerini tazeleme ihtiyacı hissetmişlerdi. CHP'nin yıllardan beri savunduğu rejim problemine ilişkin görüşlerini diğer muhalefet partileri de paylaşmakta ve çözümün hukuk devletinin gerçekleşmesi olduğuna inanmışlardı¹⁹.

Bu süreçte İnönü de benzer açıklamalar yapmıştı. Partisinin İstanbul il kongresinde yaptığı konuşmada muhalefet partilerinden herhangi birinin iktidara gelmesi halinde TBMM'yi kurucu meclis gibi çalıştırıp, yeni bir anayasa yaparak, ardından seçimlere gidileceğini anlatmıştı²⁰.

İttifak görüşmeleri devam ederken 9 Eylül 1957'de CHP 13. Kurultayını Ankara'da yapmaya başlamıştı. Kurultayın gündemi ülkedeki siyasi huzursuzluk, seçimler ve muhalefet partilerinin seçim ittifakı

¹⁷ Erdemir, **1950-1956**, s.388-398. CHP'nin şikâyet ettiği hâkimlerin itirazsız emekli edilmeleri konusunda Hükümet yeni bir adım daha atmış, 3 Mayıs 1956'da aralarında Yargıtay başkanı, Yargıtay üyelerinin de bulunduğu 16 yargıcı emekliye sevk etmişti. Bila, **age**, s.169. Parti meclisi de CHP'nin gündemine uygun bir rapor hazırlamış ve kurultaya sunmuştu. Bu öneriler şunlardan oluşmaktaydı: anayasa değişikliği, antidemokratik kanunların kaldırılması, anayasa mahkemesinin kurulması, seçimlerde nispi sistemin uygulanması, hâkim teminatı, üniversite özerkliği, basına ispat hakkının verilmesi, partizan idareden vazgeçilmesi, tarafsız radyo, işçiye grev hakkı, memurlara iş güvencesi. Bila, **age**, s.165.

¹⁸ Kili, **age**, s.124.

¹⁹ Seçimlerden sonra kurulacak meclisin bir kurucu meclis gibi çalışması, anayasa mahkemesinin ve diğer denetim mekanizmasının kurulması, basın özgürlüğü, yargı bağımsızlığı ve seçim güvencesinin sağlanmasının ardından TBMM'nin seçim kararı olarak yeniden seçimlere gitmesi istenmekteydi. CHP, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi arasından 12 Ağustos'ta başlayan ve bu esaslar üzerine oturan görüşmeler sonucunda taraflar 1957 seçimlerine ittifakla girme kararı aldılar. Seçimlerin ardından iktidara geldiklerinde ise yapacaklarını açıkladılar. Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Hayatında Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, C.1, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s.445.

²⁰ Sabahat Erdemir, **Muhalefette İnönü 1956-1959**, C.2, Ekicigil Matbaası, İstanbul, 1959, s.85.

görüşmeleriydi. Genel başkan İnönü kurultayın açılışında yaptığı konuşmada amaçlarının insan haklarına dayanan demokratik bir rejim kurmak olduğunu, iktisadi çöküntüyü doğuran, israfı ve hesapsızlığı durdurarak hakiki kalkınma olduğunu ifade etmişti. İnönü demokrasinin on iki senelik bir çabalamadan sonra bir çıkmaza girdiğini bağımsız mahkeme ve teminatlı hakim ve adalet sistemi, insan haklarına dayanan batı anlayışında bir demokratik hayat, basın, toplantı ve ilim hürriyetleri, TBMM'nin kontrolü, çalışma mevzuatı ve işçi hakları konusunda iktidarla tam bir çatışma halinde olduklarını ifade etmişti. Memleketi huzursuzluktan kurtaracak yegâne çare ise hukuk devletinin kurulması idi²¹. Kurultayda genel başkana ittifak görüşmeleri için yetki verilmesi için bir önerge hazırlanmış ve kabul edilmişti. Ayrıca kurultayda “Hürriyet Andı” olarak bir metin kabul edilmiş ve okunmuştu²².

Muhalefet partilerinin seçim ittifakı konusunda uzlaşmalarına karşın, iktidarın çıkardığı ve seçim yasasında değişiklik yapılmasını öngören düzenleme ile bu konudaki girişimler engellenmişti. 1957 seçimlerine partiler tek tek girmişler ve 1954 seçimlerine göre oylarını artırmışlardı. Büyük bir çekişmeye sahne olan ve itirazların, tartışmaların eksik olmadığı 1957 genel seçiminde CHP 173 milletvekili elde etmiş, muhalefetin toplam oyları DP'yi geçmişti. 1957 seçimlerine giden süreçte CHP, iddialı bir seçim beyannamesi hazırlamış ve iktidara geldiğinde altı ay içinde, antidemokratik kanunları kaldırıp, nispi seçim sistemini kabul edip Mayıs 1958'de genel seçimlere gidileceğini açıklamıştı. Bu açıklamanın vatandaşın dikkatini çektiğini iddia eden Fahir Giritlioğlu, CHP'nin seçim başarısının muhalefetin takip ettiği siyasetin vatandaş tarafından benimsenmesi olarak açıklamaktaydı. Giritlioğlu'na göre; geniş vatandaş çoğunluğu, rejim davasının sahibi oldukça, rejimi soysuzlaştırmaya çalışan girişimlere karşı duran muhalefete destek verme ihtiyacı hissetmişti²³.

Güçbirliği isteyen diğer muhalefet partisi olan Hürriyet Partisi, 6-19 Ekim 1958 tarihlerinde yaptığı açıklamalarda güç birliğine temel olmasını istediği prensipleri kamuoyu ile paylaşmış ve bu ilkeler CHP parti meclisi tarafından da uygun görülmüştü. İnönü 18 Kasım 1958 günü CHP genel

²¹ Erdemir, **1950-1956**, s.103-104.

²² “Ülkemizin bugünkü siyasal durumu ve bu durumun tarihi partimizin 13. Kurultayına yüklediği tarihi görev birleşmiş muhalefet cephesinin bir üyesi olan biz CHP'liler, Türk milletini layık olduğu ileri demokratik rejime ve vatandaşlar arasında eşit muameleyi ilke edinen hukuk devletine kavuşturmaya ve millet iradesinin tecellisine engel olmak isteyenlerin karşısında hiçbir şeyden yılmadan kanuna uyup ulu tanrıya sığınarak mücadele etmeye and içtiğimizi iş bu hürriyet andıyla kabul ve ilan ederiz. Bila, **age**, s.170.

²³ Giritlioğlu, **age**, s.365-366.

merkezinde yaptığı basın toplantısında Hürriyet Partisi ile ittifak için üzerinde anlaşıkları ilkeleri açıklamıştı. Bu ilkeler CHP'nin daha önce dile getirdiği konuların genişletilmiş biçimi idi²⁴. Hürriyet Partisi de bu ilkelere dayanarak CHP ile güçbirliği yapmak için 24 Kasım 1958'de kendini fesh etmişti.

Seçimlerden alınan sonuç ile özgüven kazanan CHP, hızlı bir çalışma dönemine girmiş, daha büyük istek ve azimle iktidarın uygulamalarını eleştirmiş, halka kendini ve yapacaklarını anlatmaya başlamıştı. Ancak seçimlerde elde edilen başarının CHP için başka sonuçları da vardı. Partide meclis grubu ile genel merkez arasındaki çekişme yeniden başlamış, Kasım Gülek ve genel sekreterlik tartışması yeniden alevlenmişti. Partinin en hareketli ismi olan Gülek, kurultay delegelerin desteğine sahip olsa da başına buyruk hareket ettiği için Meclis Grubunun tepkisini çekmişti. Muhalifler genel sekreterin yetkilerinin daraltılmasını ve parti meclisince seçilmesini istemişlerdi. İşte böyle bir ortamda CHP 14. Kurultayını, 12 Ocak 1959'da Ankara'da yapacaktı.

2- Kurultay Öncesindeki Gelişmeler

Kurultaydan önceki günlerde, basında kurultayın zamanlaması ve önemi konusunda yorumlar çıkmaktaydı. 14. kurultayda Hürriyet Partisi ile güç birliğini hayata geçirmek için gereken düzenlemelerin yapılması bekleniyordu. Vatan Gazetesinden Hasan Refik Ertuğ, Kurultayın sadece CHP'nin iç bünyesini ilgilendirmediğini, mecliste büyük bir muhalefet bloğuna sahip, seçmen oylarının yüzde 43'ünü toplamış, güç birliği parolası altında Hürriyet Partisinin liderlerini ve hemen hemen bütün mensuplarını kendi cephesine çeken ayrıca gerek bağımsızlardan ve gerek CKMP'den birçok vatandaşları partisine kaydettirmiş olan CHP'nin gerçekten büyük mesuliyet yüklenmiş durumda olduğunu iddia ederken²⁵ Sadun Tanju ise bu kurultayın CHP'nin 1946'dan beri hasret duyduğu özgüven ve "istikbale ümitle bakış havasının bol bol teneffüs edeceği" bir kongre olacağını ifade etmişti²⁶.

Ulus gazetesinden Nusret Safa Coşkun, CHP'nin kuruluşundan beri en kritik toplantısı olduğunu iddia ettiği 14. kurultayının 1961 Türkiye'sinin portresini çizmek zorunda olduğunu söylerken²⁷ Bülent Ecevit ise Kurultay

²⁴ Erdemir, **1950-1956**, s.305-307.

²⁵ Hasan Refik Ertuğ, "CHP Kurultayı Arifesinde Memleket ve Parti Meseleleri", **Vatan** 11 Ocak 1959.

²⁶ Sadun Tanju, "Kurultay Açılıyor", **Vatan** 11 Ocak 1959.

²⁷ Nusret Safa Coşkun, "14. Kurultay Toplanırken", **Ulus** 12 Ocak 1959.

Gazetesine yazdığı yazıda yeni seçimlerin 1961'de yapılması gerekmele beraber, artık birçok kimsenin iktidarın biran önce değişebileceğine ve değişmesi gerektiğine inanmağa başladığını, bu durumda CHP'nin iktidara gelmeğe hazır olmak ve hazır olduğuna dair vatandaşa tam bir güven vermek durumunda olduğunu, bu nedenle kurultayın erken seçime partiyi hazırlamasını istemekteydi. Bu nedenle Ecevit'e göre kurultayda yalnız rejim ve iktisat meseleleri ve yurttaşın geçim meseleleri konuşulmamalı, bu kurultayda CHP yeniden iktidar adayı olmak için toplum hayatının bütün kesimlerinde karşılaşıcağı meselelere ait hal çarelerinin ana çizgilerini tespit etmeli idi²⁸.

Kurultay gazetesi başta olmak üzere, 14. Kurultay hakkında basında yazı kaleme alan isimler, ülkenin içinden geçtiği sıkıntılı süreçte halka bir ümit verecek bir parti görüntüsü kazanması için CHP'nin kendisine çekidüzen vermesi gerektiğine vurgu yapmışlar ve partinin içyapısının da gözden geçirilmesini tavsiye etmişlerdi. Kurultayda bu amaçla bir tüzük komisyonu kurulmuştu. Tahsin Bekir Balta'nın başkanlığındaki komisyon CHP Tüzüğünü incelemeye almış, özellikle genel sekreterlik makamı üzerinde durmuştu. Ayrıca parti meclisi üyesi sayısının artırılması meselesi gündeme alınmıştı²⁹. Güçbirliği projesinin ardından yapılan kurultayda, partiye yeni katılanların ve eski Hürriyet Partisi liderlerinin parti meclisi üyesi olması beklenmekteydi.

Dünya gazetesi genel sekreterlik konusunda kurultayda önemli gelişmelerin yaşanacağını iddia etmekteydi. Tüzük tadil komisyonunda da konuşulduğu bildirilen bu konu komisyonda genel sekreterin kurultayda seçilmesi ve genel sekreterin parti meclisine karşı sorumlu olması istenmekteydi. Bunun yanı sıra genel sekreterin haklarından bir kısmının genel başkanlığa aktarılması da söz konusuydu. Ayrıca kurultayda Kasım Gülek'in karşısına, genel sekreterlik için güçlü bir ismin çıkması ihtimali belirmiş ve İsmail Rüştü Aksal ve Turan Feyzioğlu'nun isimleri tartışılmıştı³⁰. Ahmet Emin Yalman da Kasım Gülek'e bazı tavsiyelerde

²⁸ Bülent Ecevit, "Bir Dönüm Noktasında Toplanan Kurultay", **Kurultay**, 12 Ocak 1959; Kurultay Gazetesi, Sabahat Erdemir tarafından "...diğer toplantılardan çok ayrı anlam taşıyan 14. Kurultayda olayları bir bülten şeklinden kurtarmak ve günlük gazete haberlerine geçecek haberlerden daha mükemmel bir biçimde vermek, gerek delegeler gerek kurultaya katılmayan partililerimiz için faydalı olmak amacıyla" kurultay günlerinde yayınlanan dört sayfalık gazete idi.

²⁹ **Kurultay**, 12 Ocak 1959.

³⁰ **Dünya**, 11 Ocak 1959; Kurultay, 12 Ocak 1959. Genel sekreterlik konusu CHP'nin muhalefete geçtiği günlerden hatta Kasım Gülek'in bu makama geldiği kurultaydan sonra tartışılmaya başlanmıştı. Gülek'in sorumsuz ve denetimsiz hareketlerinin partiye zarar verdiği iddia edilmekte ve genel sekreterin partiye daha fazla bağlı olması için kurultay

bulunarak ona, şahsi sivrilmeye çabalarını ve gösterişli hareketleri terk ederek, “takım halinde çalışan vatandaşlar arasında erimekten şeref” duymasını tavsiye etmekte, aksi takdirde hem partisinin gelecek seçimleri kazanma ihtimalini azaltacağını hem de kendi geleceğini zora sokacağını iddia etmekteydi³¹.

Kurultayda tartışılması beklenen diğer bir konu da genel merkezin gelecek seçimlerde adayların yüzde yirmisini tespiti yetkili kılınmasıydı. Genel merkezin, yüzde yirmilik kontenjanı halen iktidar partisinde bulunan fakat CHP’ye geçmek isteyen ancak aday olamama ihtimalini nedeniyle çekingen davranışlar için istediği bilinmekteydi. Çünkü seçimlerde milletvekili listeleri teşkilatlar tarafından belirlenmekteydi. Kurultay Gazetesine göre; ancak iktidar saflarındaki birçok kıymetin, güçbirliğine katılmak için böyle bir teminatı lüzumlu gördükleri de bilinmekteydi³².

3- 14. Kurultay (12 Ocak 1959)

12 Ocak 1959 günü kurultay Yenimahalle Alemdar Sinemasında başlamıştı³³. Gündem gereğince genel başkan İsmet İnönü kürsüye çıkmış ve salonda 1474 delegenin mevcut olduğunu, çoğunluğun sağlandığını açıklamış, İstiklal Marşı ve saygı duruşunun ardından gündemin diğer maddelerine geçilmişti. Kongre başkanlığına Şemsettin Günaltay seçildikten sonra, ikinci başkanlığa Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Lebit Yurtoğlu seçilmişlerdi. Ardından genel başkan konuşmasını yapmak üzere kürsüye davet edilmişti. İsmet İnönü, açılış konuşmasında muhalefet partilerinin oluşturduğu güç birliği hareketinin önemine değinmiş, milletin çoğunluğunu teşkil eden muhalif partilerin oylarının seçim sisteminin icabı olarak TBMM’de istenen neticeyi alamadığını söylemişti. İnönü, Kurultayın amacının CHP iktidara geldiğinde hangi meseleleri halledeceğini açıklamak olduğunu parti programının esaslarını ve 1957 seçim beyannamesinin temelini teşkil eden prensipleri bir defa daha ilan edeceğini açıklamıştı.³⁴

tarafından değil, parti meclisi tarafından seçilmesi istenmekteydi. Kurultaya giden süreç Akis dergisi bu konuyu yeniden gündeme getirmişti. *Akis*, 3 Ocak 1959.

³¹ Ahmet Emin Yalman, “Kurultayda Nefis Tenkidi”, *Vatan*, 15 Ocak 1959.

³² **Kurultay** 12 Ocak 1959. Milletvekili adaylarının tamamının teşkilatlarca seçilmesi yetkisi 9. Kurultay tarafından yerel örgütlere bırakılmıştı. Rahmi Kumaş, **CHP’nin Soyağacı**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1999, s.59.

³³ CHP Genel Başkanlığı 29 Aralık 1958 tarihli ve 1948 sayılı dilekçe ile 12 Ocak 1958 günü Yenimahalle Alemdar sinemasında partilerinin 14. Kurultayının toplanacağı Ankara Valiliğine bildirmiş, vilayetin uygun görmesi üzerine Vilayet Hukuk İşleri Müdürü Aladdin Hitay ile Yenimahalle Kaymakamı Nusret Budunç’un kurultayda hükümet komiseri olarak görevlendirilmeleri kararlaştırılmıştı. *BCA*:010.09.459.1329.2

³⁴ Erdemir, **1956-1959**, s.348.

Genel sekreter Kasım Gülek, parti meclisi raporunu okuduğu konuşmasında, CHP'nin kuruluşu, ülkeye kazandırdıkları, demokrasi ve rejim dâvalarına değinmiş, 1957 seçimlerinin iktidar ile muhalefet partileri arasında eşit olmayan şartlar içinde cereyan ettiği anlatmış ve devlet radyosunun tek taraflı propaganda vasıtası haline getirildiğini ve muhalefete karşı en ağır ve haksız isnatları yaymakta kullanıldığını açıklamıştı. Gülek'e göre "1957 seçimlerinden sonra anlaşılmıştır ki seçim Kanununda emniyet ve eşitlik şartları tesis olunmadıkça, kütük ve liste işleri sağlam ve teminatlı esaslara dayanmadıkça, Türkiye'de dürüst ve emniyetli seçimden bahsetmek mümkün olamayacaktır". Ayrıca seçimlerle ilgili Meclis tahkikatı açılması için TBMM'de, CHP Meclis Grubunun yaptığı teklifin görüşülmesine bir türlü imkân bulunmadığı, seçim sonuçlarının hâlâ yetkili makamlar tarafından açıklanmadığını, bu seçimlerde muhalefetin aldığı oy toplamının DP'nin aldığı oy toplamından 375.824 fazla olduğu ifade etmişti. Gülek, parti meclisi raporunda basın durumuna geniş yer vermekteydi. Ona göre Basın Kanununun ağır hükümleri, tekzip usulleri, resmi ve özel ilân dağıtımı, kâğıt tahsisi, mürekkep ve teknik malzeme temini hususunda basının mâruz kaldığı zorlukların ve tutulduğu farklı muamele ile DP'nin memlekette bir güdümlü basın rejimini kurmayı amaçladığını göstermişti. Gülek, Türkiye'de hiç bir devirde basın mensupları DP devrinde ve bu geçen sene de olduğu kadar büyük güçlükler ve ceza tehdidi altında kalmamış ve ceza görmediğini iddia etmişti³⁵. Gülek daha sonra gündemin en önemli maddelerinden olan güçbirliği meselesine de temas etmiş ve güç birliğinin gerçekleşmesi için CHP'ye kader birliği yapmak için gelen ve çalışmalara katılan yeni partililerden duyduğu memnuniyeti açıklamış, ayrıca gerek eski Hürriyet Parti'lilerin, gerekse parti teşkilâtının gösterdiği anlayışın, memlekette hukuk rejimi ideale bağlılığın kuvvet ve azametini gösterdiğini ifade etmişti³⁶.

Parti meclisi raporunu önemli kılan diğer bir husus da "rejim buhranını" giderecek esasları içermesiydi. Gülek, ülkede hukuk rejiminin gerçekleşmesi için harekete geçen Güç birliğinin hareketinin önem verdiği rejim meselelerini CHP programındaki ve müşterek beyannamelerdeki prensip ve esaslarını izah etmişti. CHP memleketteki rejim buhranının giderilmesini ancak aşağıdaki hakların ve devlet kurumlarının Anayasada teminata bağlanması ile mümkün olacağına inanmaktaydı: DP iktidarının kendisine mensup ve mütemayil olmayan vatandaşları partizan idare yüzünden iktidara mensup olanlardan farklı muameleye tabi tuttuğunu hâlbuki demokrasilerde vatandaşların hürriyette, haysiyet ve şeref, vazife ve mesuliyette eşit olmaları

³⁵ **Ulus** 13 Ocak 1959.

³⁶ **Dünya** 14 Ocak 1959

ve farklı muameleye tabi tutulmalarını gerektiğini vatandaşların siyasi görüş farklarına bakılmaksızın Anayasanın açık teminatı altında bulunacak eşit hak ve hürriyetlere sahip olmalarının hukuk devletinin temel unsur olması gerektiğini açıklayan Gülek, TBMM'nin bünyesinde ayrı bir karakter ve hüviyete sahip olarak parlamento çalışmalarında ve devlet organları arasındaki münasebetlerde "bir itidal ve muvazene unsuru ve çoğunluk istibdadına karşı siyasi emniyet müessesesi" olarak ikinci bir meclisin açılmasını savunmuştu. Ayrıca hükümetlerin anayasaya aykırı kanun çıkarma girişimlerini engellemek ve rejimin ve hürriyet düzeninin temeli ve cemiyetin huzuru için Anayasa Mahkemesinin kurulmasının bir gereklilik olduğunu açıklamıştı. Genel ve yerel seçimlerde vatandaşın oy verme eşitliğinin ve güvenliğinin sağlanmasını ve memleketin bünyesine daha uygun bir seçim sistemi olan nispi temsil esasının kabul olunmasını savunmuştu³⁷.

CHP'nin muhalefet yıllarında sık sık dile getirdiği bir diğer husus olan yargı bağımsızlığı konusu da parti meclisi raporunda yer almaktaydı. Genel Sekreter Gülek'e göre, Türkiye'de hâkimler siyasi iktidarın baskı ve tehdidi altındaydı. Adalet Bakanı tarafından "görülen lüzum üzerine" hâkimlerin emekliye sevk edilmelerinin birçok sıkıntıya neden olduğunu iddia eden Gülek, demokrasilerde yargı bağımsızlığının esas olduğunu, bu bağımsızlığının gerçekleşmesinin hâkimlerin gelecek endişesi taşımamasına bağlı olduğunu savunmuş, "hâkimlerin tâyin, terfi, tahvil, tecziye ve emekliye sevk edilmelerine ait muamelelerin, siyasi ve idari mercilerin elinden alınarak Yüksek Hâkimler Meclisine verilmesi ve bu müessesenin Anayasamızda yer alması" hukuk devletinin vazgeçilmez şartı olduğunu açıklamış ve memurların aleyhlerinde yapılan idari işlemler üzerine mahkemeye müracaat haklarının mutlaka sağlanması istemişti³⁸.

Parti meclisi raporunda ayrıca rejimin temel müesseselerinden olan üniversite muhtariyetinin Anayasa güvencesine alınması, sosyal emniyet ve sosyal adalet esaslarının Anayasa prensibi olarak kabul edilmesi, memleket imkân ve kaynaklarının rasyonel tarzda işleyebilmesi için yapılacak devlet planlarında görüşleri alınmak üzere yüksek iktisat şurasının kurulması ve bunun anayasa hükmüne bağlanmasına dair görüşler de yer almaktaydı³⁹.

Ana davalar, tüzük, sosyal davalar ve hesap komisyonu seçimlerinden sonra gençlik ve basın meseleleriyle ilgilenecek bağımsız birer komisyon

³⁷ **Ulus**, 13 Ocak 1959.

³⁸ **Ulus**, 13 Ocak 1959.

³⁹ **Ulus**, 13 Ocak 1959.

kurulması için verilen önergeler kabul edilmiş ve bu komisyonların üyeleri tespit olunmuştu⁴⁰.

Devam eden oturumda delegeler Kasım Gülek, tarafından okunan parti meclisi raporu üzerinde değerlendirme yapmaya başlamışlardı. İstanbul delegesi Hüseyin Balık, meclis grubu ile parti meclisi arasında sağlam köprü kurmak ve koordinasyonu sağlamak için parti meclisinde gölge kabine kurulması gerektiğini, gölge kabinenin iktidardaymış gibi çalışıp memleket meseleleri üzerinde durmasını ve gerekli plan ve programları hazırlamasını istemişti⁴¹. İstanbul delegesi Reşit Ülker, geçen Kurultaydaki dileklerinin Parti Meclisi tarafından yerine getirildiğini söylerken, partinin batılı bir anlayışla çalışması için kurulan araştırma bürosu için teşekkür etmişti. Muhtar seçimlerinin DP tarafından geri bırakılması, Zile'de muhalefet mensuplarına yapılan muameleler ve İstanbul'da istimlak tehdidi altında yaşayan insanlar konusuna da temas eden İstanbul delegesi, daha sonra Türk Milletinin duygularına tercüman olan güçbirliğinin gerçekleşmesinden dolayı memnuniyetini belirtmişti. İstanbul delegesi Hasene İlgaz, Kadın ve Gençlik Kollarının çalışmalarına raporda gereği gibi yer verilmediğini, Doğu illerinin kalkınması konusundan da bahsedilmediğini söylemiş ve raporun yol gösterici olmadığını ifade etti. Bu arada Başkanlık Divanı, basınla ilgili ve Kasım Gülek tarafından verilen bir önergeyi okuyarak delegelerin dikkatini çekmişti: Önergede “Çok ağır şartlar altında hürriyet mücadelesi yaparken hapse giren gazetecilere birer telgraf çekilmesini ve Ankara'da bulunanların Kurultay”dan seçilecek bir heyetle ziyaret edilmesini istemişti⁴².

Önergelerin okunmasından sonra, rapor üzerindeki görüşmeler devam edilmiş Muğla delegesi Cazip Sümer, Parti Meclisi raporunda sağlık davasına yer verilmemesinin hatalı olduğunu, DP'nin sağlık konusundaki tutumunun yanlış olduğunu, bugün memleketteki verimli sayısının 1 milyonun üzerine çıktığını açıklarken Ankara delegesi Remziye Batırbaygil Atatürk'ün devrimlerinden olan dil devrimine parti meclisi raporunda dikkat edilmesi gerektiğini söylemiş ve raporun hazırlanmasında öz Türkçe kullanılması lâzım geldiğini ifade etmişti. Son olarak konuşan Bilecik

⁴⁰ Kurultayda seçilen komisyonların çalışma saatleri ve yerleri kurultay başkanlığı tarafından bir bildiriyle açıklanmıştır. Bildiride; ana davalar komisyonu eski Hürriyet Partisi Genel Merkezinde, gençlik komisyonu Samanpazarı CHP ilçe merkezinde basın komisyonu CHP il binasında, sosyal davalar komisyonu CHP araştırma bürosunda, tüzük ve hesap komisyonları da CHP genel merkezinde saat 9'da toplanacaklardı. **Ulus**, 13 Ocak 1959.

⁴¹ **Vatan**, 13 Ocak 1959.

⁴² **Ulus**, 13 Ocak 1959; Hapisteki gazetecilerin isimleri; Ülkü Arman, Şinasi Nahit Berker, Halim Büyükbulut, Metin Toker, Tarık Halulu, Yusuf Ziya Ademhan, Fatin Fuat Tözer ve İhsan Tutan'dı.

delegesi Resul Çekiçotlu da, parti meclisi raporunda türlü sıkıntılar içerisinde olan köylünün ana davalarına temas edilmemiş olmasının bir eksiklik olduğunu belirtmiş, partinin yüksek kademelerinde çalışanların ve gazete mensuplarının köylünün dertleriyle ilgilenmek için onun yanına daha sık gitmesini istemişti⁴³.

CHP Galata İlçe Gençlik Kolu tarafından 14. Kurultay hatırası olarak üzerinde CHP ileri gelenlerinin portreleri buluna sigara paketleri hazırlanmıştı⁴⁴. Ayrıca bir delegenin yaptırdığı ve tutamağında Ayyıldız olan bir baston cumhurbaşkanına gönderilmek üzere kurultay başkanlığına teslim edilmişti⁴⁵.

Kurultay 13 Ocak Çarşamba günü sabahı çalışmalarına Lebit Yurtoğlu'nun başkanlığında delegelerin parti meclisi raporu üzerine yaptıkları konuşmalar ile devam etmişti. Konuşmalar genel olarak CHP'nin iktidara hazır bulunmaması, rejim konusundaki istenen değişikliklerin tespit edilmemiş olması, genel merkezin teşkilata gerekli önemi vermemiş olması, Ulus gazetesinin yetersiz bir şekilde idare edilmesi hususlarında toplanmakta idi. Delegeler 1946'dan beri devamlı seçimleri kaybeden şehirler üzerinde durulmadığını ileri sürerek CHP'ye bağlılığı bilinen yerlerden çok bu seçim kaybeden illerin seçim kabiliyetlerinin artırılmasını istemiş, başka bir delege ise parti meclisi ile meclis grubunun bir işbirliği anlayışı içerisinde çalışmadığından yakınmıştı. Bazı delegeler kadınları kazanmanın öneminden bahsetmiş, seçmen topluluğun yüzde 61'ni kadınların oluşturduğunu, erkeklerin bir kısmının subay ve emniyet memuru olduğunu ve oy kullanmadıklarını belirtmiş, seçimleri kazanmanın yolunun kadınları kazanmaktan geçtiğini ifade etmişti⁴⁶.

İzmir delegesi Mutahhar Başoğlu ise, CHP'nin iktidara geldiğinde yapacağı işleri esaslı bir şekilde tespit edip, parti teşkilatı ve bütün yurttaşları bunlardan haberdar etmemesini yanlış bulmuştu. Kurultay öğleden sonraki oturumunda okunan önergelerden birisi de Kıbrıs'a aitti. Önerge sahipleri, Kıbrıs konusunda CHP'nin son ve kesin kararının taksim olduğunun bütün dünyaya ilan edilmesini istiyorlardı. Önergeler kabul edildikten sonra, Genel Sekreter Gülek'i, tenkitlere cevap vermek üzere kürsüye gelmişti. Konuşmasında memleketin gözünün CHP kurultayına yöneldiğini, vatandaşın kurultayı, üzüntüsünü ve ızdırabını dindirecek bir ümit kaynağı olarak gördüğünü, hatta iktidarın bile dikkatini kurultaya çevirmiş durumda

⁴³ **Ulus**, 13 Ocak 1959.

⁴⁴ **Ulus**, 13 Ocak 1959.

⁴⁵ **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1959.

⁴⁶ **Vatan**, 14 Ocak 1959.

olduğunu iddia eden Kasım Gülek, güçbirliği hareketinin iki partinin birleşmesi değil, idealist insanların memleket menfaatleri karşısında bir araya gelmesi olduğunu iddia etmişti. Delegelerin eleştirilerine cevap veren Gülek, teşkilatla genel merkezin işbirliğinin arzu edildiği seviyede olmadığını ancak yeni dönemde artan milletvekili sayısı ile temas imkânlarının çoğaldığını ifade etmiş, 1957 seçimlerinde CHP'nin açıkladığı seçim beyannamesindeki vaatlerin meclis grubu tarafından kanun önerisi olarak hazırlanacağını açıklamıştı. Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, 1957 seçimlerinin eşitsizlikler ve usulsüzlükler içinde geçtiğini meclis soruşturması taleplerinin TBMM'nin gündemine iki yıldır alınmadığını açıklarken⁴⁷, Tekirdağ delegesi Şevket Mocan da partilerinin iktidarı devralma safhası içinde olduğunu, parti teşkilatının yapacağı ve yapması gereken işlerin madde madde kurultayda açıklamasını istemişti⁴⁸.

Kurultay 14 Ocak Perşembe günü Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun başkanlığında toplanarak çalışmalarına devam etmişti. Cemil Sait Barlas, takibinin kurultayca yapılması için bir önerge vermişti. Beş maddelik önergesinin ana hatlarını açıklamış ve kabulünü istemiş, seçimler sırasında ağır baskılar yapıldığını iddia etmiş, 1957 seçimleri sürecinde yaşanan Gaziantep, Mersin, Giresun olaylarını hatırlatmış, Gaziantep'te C.H.P. adaylarının ve partililerin aylarca gözaltında tutulduğunu belirterek "Mevkuf tutulacağız, hatta mahkûm olacağız fakat yılmayacağız. Yılmadığımız müddetle demokrasiye lâyüküz. Her türlü baskı ve şiddet karşısında bütün gücümüzle çalışmaya devam edeceğiz" demişti.⁴⁹

Komisyon başkanı, Cemil Sait Barlas'ın önergesinden sonra ana davalar komisyonu tarafından hazırlanmış olan "İlk Hedefler Beyannamesi" Turan Güneş tarafından okunmuştu. Kurultayın öğleden sonraki oturumunda Ekrem Amaç tarafından hazırlanan hesap raporu açıklanmıştı. Bu raporda parti geliri 591.511 TL olarak hesaplanmış, halen kasa ve bankalarda bulunan partinin mevduat toplamı 272.899 TL olduğu anlaşılmış, bir senelik giderin ise 324.445 TL olduğu ortaya çıkmıştı⁵⁰.

Oturumun ilerleyen saatlerinde delegelerin iktidar partisinin, ülkede ifade hürriyeti ve toplanma özgürlüğüne yaklaşımını eleştiren konuşmalar

⁴⁷ **Vatan**, 14 Ocak 1959.

⁴⁸ **BCA**:010.09.459.1329.2

⁴⁹ **Ulus**, 15 Ocak 1959; Cemil Sait Barlas önergesinde; seçimden önce ve sonrasında hangi partinin gayri meşru usullere başvurduğunun araştırılması, CHP teşkilat kademeleri arasında ihtilaf bulunmadığının ilan edilmesi, CHP'nin gayri meşru yolda bulunmadığı söyleminin kuvvetlendirilmesi, gerginliğin önlenmesi ve insan hakları ve demokrasi rejiminin tahakkuku için gayret sarf edilmesini istemişti.

⁵⁰ **BCA**:010.09.459.1329.2

yapmışlardı. Mustafa Kentli, toplantı hürriyetinin yok edildiği için memlekette demokrasinin gittikçe geriye gittiğini, DP iktidarının şiddet tedbirlerini artırarak yanıldığını, halkın sevdiği siyasileri karşılamanın suç haline getirildiğini ancak halkın zulme mukavemet edeceğini iddia etmiş, Feridun Ergin ise halkın çeşitli gruplarının hükümetin icraatlarından memnun olmadığını “Münevverlerle konuşun, ispat hakkının, şiddet kılıcının sallanmasını istemiyorlar... Hukukçular, demokrasi insan hakları ve iktisatçılar kendi cephelerinden israftan şikayetçi” olduğunu ifade ederken ülkede partizanlığın sona erdirilmesi istemişti. Muammer Aksoy, 12 Temmuz(1947) beyannamesinden bahsetmiş, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a çağrı yaparak partizan idareye nihayet verilmesini istemişti. Turhan Feyzioğlu ise CHP’nin, bağımsızların, Hürriyet Parti’lilerin, Demokrat Partili’lerin, Millet Parti’lilerin, memleketi kurtarmak için çatısı altına geldikleri bir kurum haline geldiğini, güçbirliği hareketinin iktidara karşı en büyük muhalefeti oluşturduğunu ancak “vatan cephesi adını verdikleri menfaat cephesi(nin), hiçbir idealisti etrafına toplayamadığını” iddia etmişti”. Feyzioğlu ayrıca CHP’nin bu memlekette insan hak ve hürriyetlerinin ortadan kaldırılmamasını, hakiki iktisadi kalkınmayı istediğini ifade etmişti.⁵¹

Konuşmaların ardından Diyarbakır delegelerinden. Dr. Tarık Ekinci ve Dr. Avukat Canip Yıldırım tarafından hazırlanan ve kurultayca kabul edilmesi istenen “Doğu Kalkınması” adlı bir önerge okunmuştu⁵².

Kurultay 15 Ocak 1959 günü çalışmalarına Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu’nun başkanlığında devam etmiş, Cihat Baban’ın başkanlığını yaptığı Basın Komisyonunun hazırlamış olduğu rapor, Ankara milletvekili Bülent Ecevit tarafından okunmuştu. Raporda özetle; hükümeti gerçek manada denetlemenin basın ile mümkün olacağını, bu amaçla basının

⁵¹ BCA:010.09.459.1329.2

⁵² BCA:010.09.459.1329.2; Önergede; İktisadi ve kültürel bakımdan memleketin diğer mıntıkalarına nazaran geri kalmış olan doğu ve güneydoğu bölgelerinin kelimenin tam manasıyla sosyal bir sefalet içinde bulunduğunu, CHP’nin iktidara geldiği takdirde ilk yasama döneminden itibaren doğunun kalkınma davasını yol, su, mesken, ziraat, okul ve her türlü tabii zenginliklerin istifade edilir hale getirilmesi için her türlü sinai tesislerin programlı bir şekilde ve süratle gerçekleştirileceğinin ve bu husus için her yıl bütçede doğu kalkınması faslında hususi bir tahsis yapılacağını Türk milletli huzurunda açıkça taahhüt edilmesinin yüksek kurultayca karara bağlanmasını teklif etmişlerdi. Bu önergeye Zafer gazetesi, DP iktidarı zamanında Doğu Anadolu Bölgesine yapılan yatırımları gösteren bir haber ile cevap verme ihtiyacı hissetmiş ve “...şark vilayetlerinin dünkü durumu ile bugünkü durumunu mukayese edemeyen ve bu vilayetler hakkında en küçük bir bilgisi olmayan beyanname sahiplerinin” amaçlarının iyi niyetli olmadığını iddia etmişti. **Zafer**,16 Ocak 1959.

geniş bir hürriyete sahip olması gerektiği savunulmaktaydı. İdari makamların basını fiilen sansüre tabi kılmaya çalıştığı bir ortamda, her türlü suiistimali önlemek için basına ispat hakkının anayasa teminatı altına alınmasının şart olduğu ifade edilmekte, radyonun tarafsızlığının sağlanması ve hazırlanacak statü ile Anadolu Ajansının da bağımsız bir kamu müessesesi haline getirilmesi istenmekteydi⁵³. Basın komisyonunun raporunun açıklanmasının ardından delegeler basın ve radyo konusunda görüşlerini açıklamışlar, hükümetin radyoyu kendi lehine kullanması eleştirmişlerdi. Maraş Milletvekili Emin Soysal, DP'nin radyo ile kendi propagandasını yaptığını ve halkı yanlış yönlendirmek için muhalefet partilerinden istifalar olduğunu olduğuna ilişkin haberlerin radyoda yayımlandığını açıklamaktaydı. DP'nin Köylü Gazetesini çıkarmak ve her köye göndermek suretiyle “onları bu yollarla yalanları köye köylüye sokarken bizler niçin hakikatleri köylülerimize duyurmuyoruz?” diye CHP'nin basın konusunda harekete geçmesini istemekteydi⁵⁴. Necati Özkan adında bir delege mahkûm gazetecilerle ilgili bir teklifte bulunarak ve parti bütçesinden ayrılacak bir fon ile hapisteki gazetecilerin ailelerine yardım yapılmasını istemişti. Konuşmalardan sonra basın komisyonunun hazırladığı karar sureti oylanmıştı⁵⁵.

Kurultayda Başkanlığını Erzurum delegesi Cevat Dursunoğlu'nun yaptığı ve İstanbul delegesi Mümin Küley, Aydın delegesi Doç.Dr. Turan

⁵³ BCA:010.09.459.1329.2

⁵⁴ Maraş Milletvekili Emin Soysal basın konusunda parti olarak yapılması gerekenler konusunda yaptığı açıklamada, halk diliyle çıkacak bir gazetenin muhakkak suretle en ücre köylere bile gönderilmesinin şart olduğunu açıklamıştı. Soysal, bu amaçla Karagöz gazetesinin yeniden düzenlenmesini istemişti. Ratip Tahir Burak, Karagöz gazetesinin geliştirilmesi için kendisinin de dâhil olduğu kurulun bir süre önce çalışmalar yaptığını, halen ayda 600 kg olarak tespit edilen kâğıt tahsisinin fazlaştırılması isteğiyle müracaatlarda bulunulduğunu, fakat bu taleplerine henüz olumlu cevap alınmadığını söylemişti. **Ulus**, 16 Ocak 1959.

⁵⁵ Kabul edilen karar sureti şu şekildeydi; Basın hürriyetini ispat hakkı ile birlikte güç birliği ilkelerinin tayin ettiği şekil ve şartlarda teminat altına almayı ve bu teminatı anayasa intikal ettirmeği, milletlerarası taahhütlerle bağlı bulunduğumuz kadar insan hakları beyannamelerinin altına attığımız imzalarla da kabul ettiğimiz haberleşme hürriyetini bütün genişliği ile işler hale getirmeği, radyo ve Anadolu Ajansı gibi haber vasıtalarını millet hizmetinde tarafsız kılmayı, resmi ilanları, gazete hüviyetine haiz müesseseler arasında parti ve fikir farkı gözetmeksizin adilane ve objektif dağıtmayı, ticari reklamları hükümet ve ferd tekelciliğinden kurtarmayı, kâğıt ve malzeme levazimatı sınırlamalarını ortadan kaldırarak, bunları basının önüne serbestçe sermeyi, birçok baskılar altında gelişmesine mani olunan gazetecilik mesleğini hürriyet nizamı içinde geliştirmek ve basın hürriyetinin tatbikatçısı olan gazetelerin ve basın teknisyenlerinin maddi ve manevi huzurlarını teminat altına almayı CHP iktidara geldiğinde yerine getirmeyi vaad ettiği taahhütler olarak kabul eder. **Vatan**, 16 Ocak 1959; **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1959.

Güneş, Burdur delegesi Coşkun Kırca ve İzmir delegesi Halûk Feralyalı'nın üye olarak katıldıkları Ana Davalar Komisyonu hazırladığı rapor Coşkun Kırca tarafından açıklanmıştı. Hazırlanan raporda, ilk hedefler beyannamesinin ele aldığı rejim davalarının dışında kalan diğer memleket meseleleri, kısaca iktisadi ve eğitim meseleleriyle dış politika olayları incelenmekte ve iktisadi meseleleri ve uzun vadeli olarak ayrılmış ve izah edilmişti. Komisyonun hazırladığı raporun oybirliğiyle kabul edilmesinden sonra CHP'li yurttaşların katılmaları ile bir şirket kurularak Halk Ajansı adı altında bir haber verme kurumunun gazetelerin işlerini çok kolaylaştıracağını belirten ve bu konunun da parti meclisi tarafından incelenmesini teklif eden bir önerge kabul edildi⁵⁶. Sosyal Meseleler Komisyonu raporu için Kurultay tarafından seçilen komisyonun hazırladığı rapor Başkanlık Divanına gelmiş ve görüşülmesine başlanmıştı. Raporun maddeleri üzerindeki görüşmelerde söz alan Ankara delegesi Cahit Zamangil, grev hakkının, toplumun huzuru ve işçinin hayatı gibi iki meseleyi ortaya koyduğunu söylemişti. Yozgat delegesi Cevdet Darman sosyal meselelerin yalnız işçi davası olarak ele alınması gerektiğini millî eğitim ve sağlık davalarının da bu çerçevede içinde mütalâa edilmemesi lâzım geldiğini belirtmiş ve buna göre sağlık meselesi için Yerköy'de bir günde kendisine müracaatı yapılan kazıklı humma adedinin İngiltere'de ancak bir yıldaki müracaat adedini bulduğunu söyleyen Doktor Cevdet Darman, Halkevleri konusunu da ele aldı⁵⁷.

4- İlk Hedefler Beyannamesi

14 Ocak 1959 günü Aydın delegesi ve ana davalar komisyonu raportörü Turan Güneş beyannamenin hazırlanış şeklini, güçbirliğine katılanların maksat ve gayelerini izah etmiş ardından beyannameyi kurultayın huzurunda okumuştur:

“Hukuka ve millî iradeye müstenit idarenin imtihanını başarıyla vermiş bulunan büyük milletimizi ana haklardan ve demokratik müesseselerden mahrum etmek isteyen kuvvetlerin behemehal hüsrana uğrayacaklarına inanan, aziz vatanımızı iktisadi, içtimai ve manevi sahalarda hakiki ve süratli olarak kalkındırmanın bu ana hakların ve müesseselerin biran evvel gerçekleşmesine bağlı olduğunu gören ve milletimizi çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak maksadını güden devrimlerimizin son halkası olan demokratik rejimi kurma mücadelesinde millet çoğunluğunun kendisi ile beraber olduğunu bilen CHP kurultayı, güç birliği hareketin de temelini teşkil eden aşağıdaki esasları, CHP büyük millet meclisinde gereken çoğunluğa kavuştuğunda, en geç ilk teşrii

⁵⁶ **Ulus**, 16 Ocak 1959.

⁵⁷ **Ulus**, 16 Ocak 1959.

devrede gerçekleştirecek hedefler olarak millet ve tarih huzurunda ilan ve taahhüt eder:

- 1- Demokratik inkişafımızı durduran, gerileten bütün antidemokratik kanunlar, usuller, zihniyet ve tatbikat kaldırılacaktır.
- 2- Anayasamız modern demokrasi ve cemiyet anlayışına uygun, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve emniyet esaslarına dayanan bir devlet nizamına göre değiştirilecektir.
  - a) İrk, cins, din, mezhep, siyasi fikir, içtimai menşe, doğuş ve servet farkı olmaksızın bütün Türklerin müşterek malı olan ana hak ve hürriyetler anayasada yer alacaktır. Düşünce ve söz hürriyeti, basın hürriyeti, ilim ve sanat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, şahıs ve mesken hürriyeti, mal ve mülk emniyeti, çalışma ve iktisadi teşebbüs hürriyeti, grev hakkı, sendika ve mesleki teşekküller kurma hakkı, kanun önünde eşit muamele görme ve amme hizmetlerinden eşit olarak faydalanma hakkı, devlet yayın vasıtalarının tarafsızlığı gibi mensubu olduğumuz medeni âlemin kabul ettiği bütün insan hak ve hürriyetleri ve prensipleri ve hukuk devleti prensipleri Türk vatandaşlarına sağlanacak ve bu haklar sarih bir şekilde tarif edilerek teminat altına alınacaktır. Bir anayasa mahkemesi teşkil edilmek suretiyle anayasada yer alan bu hakların diğer kanunlarla daraltılması ve iptal edilmesi önlenecektir.
  - b) Milletın bütünlüğünü ve devletin devamlılığını temsil eden devlet reisliği, bu temsilin ve milli tesanüdün gerektirdiği tarafsızlığa kavuşturulacaktır.
  - c) Teşrii organının icra üzerindeki murakabesi fiili ve müessir bir hale getirilecektir.
  - d) Kanun vaazında ahengin ve muvazenenin temini için ikinci bir meclis kurulacaktır.
  - e) Devletin ve hürriyetler nizamının temeli olan bağımsız mahkeme ve her türlü tesirden azada hakimlik müessesesinin zaruri kıldığı bir yüksek hakimlik şurası ihdas ve hakimlerin teminatına müessir bütün muameleler bu şuraya tevdi edilecektir.
  - f) Bir şahsın, zümrenin veya siyasi teşekkülün değil, devletin ve bütün halkın hizmetinde tarafsız ve kanuna bağılı bir idareyi sağlanan hukuki esaslar vazedilecek, kazai murakabe bütün idari tasarruflara şamil olacaktır.
  - g) İçtimai adaletsizlik ve muvanesizliklerden uzak, mamur ve müreffeh bir Türkiye'nin doğması için bütün fertleri maddi ihtiyaçların baskısından kurtarmak, herkese bedeni, fikri ve içtimai inkişaf imkânı sağlama,

cemiyetin temel unsuru olan aileyi korumak hedeflerine yönelik sosyal haklar tanınacaktır.

- 3- Seçimlerin mevzuat ve tatbikat olarak serbest, eşit ve dürüst şartlar altında icrası sağlam müeyyidelere bağlanacak, milli bünyemize uygun nispi temsil usulü kabul edilecektir. Meclis içtüzüğü, milli murakabenin icaplarına göre değiştirilecek meclis riyaset divanının tarafsızlığı sağlanacak mecliste temsil edilen siyasi partilerin hakları vuzuha kavuşturulacak, milletvekillerinin söz hürriyeti ve dokunulmazlığı, soru, gensoru, meclis soruşturması gibi müesseselere gerçek hüviyetleri kazandırılacaktır. İdare ve siyaset hayatımızda ahlakı hakim kılmak ve her türlü suiistimali önlemek gayesiyle amme hizmeti gören her şahsın vazifesiyle ilgili hareketlerinin murakabesi için ittihaz edilecek tedbirler arasında ispat hakkı ve mal beyanı yer alacaktır”⁵⁸.

CHP Kurultayı, Bütün müşkülleri yenmesini bilen milletimizin çok yakın bir gelecekte demokratik rejim davasını da tam olarak gerçekleştireceğine; tahakküm ve baskı zihniyetinin milli irade tarafından tasfiye edileceğine, hakkın, adaletin, hürriyetin mutlaka zafere ulaşacağına kesin olarak inanmaktadır”⁵⁹.

İlk Hedefler Beyannamesi Turan Güneş tarafından tekrar okunmuş, delegeler ve oturum başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu tarafından ayakta dinlenmek suretiyle alkışlarla kabul edilmiş, ardından hep bir ağızdan “dağ başını duman almış” marşı söylenmişti⁶⁰.

Beyannamenin okunmasından sonra söz alan, Şemseddin Günaltay beyannameyi takdim konuşmasında; 200 yıldır devam eden batılılaşma mücadelesinin çok önemli bir aşamada ve çok mesuliyetli ve şerefli bir durum karşısında bulunduğunu söylemiş, “Biz demokrasinin memlekete yerleşmesini istiyoruz. Bu gün bu esasları konuşacak ve taahhüt altına gireceksiniz. Bu taahhütlere hürriyet beratı adını veriyorum... Bugünkü iktidar anayasa ahkâmını kabul ederse bu beraat onlar için kurtuluş beratı olur.”⁶¹.

CHP, bu beyanname ile insan hak ve özgürlüklerinin ve modern hukuk sistemin gereklerinin yer aldığı bir anayasa önermekteydi. CHP bu tekliflerini TBMM’de anayasayı değiştirecek çoğunluğa ulaştığında gerçekleştireceğini ardından seçim kararı alacağını açıklamıştı. Ancak araya

⁵⁸ CHP, 14. Kurultayı İlk Hedefler Beyannamesi, Kurtulmuş Matbaası 1960, s.3.

⁵⁹ **Ulus**, 15 Ocak 1959.

⁶⁰ **BCA**:010.09.459.1329.2

⁶¹ **Vatan**, 15 Ocak 1959.

27 Mayıs askeri müdahalesi girince bu beyanname kurucu meclis döneminde tekrar gündeme gelecekti.

5-İlk Hedefler Beyannamesine Basının Yaklaşımı

İlk hedefler beyannamesinin ilan edilmesinin ardından basında birçok kalem CHP'nin manifestosu hakkında değerlendirme yapmıştı. Ahmet Emin Yalman, beyannamenin yalnız bir siyasi partinin taahhütleri değil, “nesillerce Türk'ün hasretini duyduğu DP dahil bunca Türk'ün uğruna mücadele ettiği milli hedefler” olduğunu ifade etmiş ve DP'nin de bu prensipleri bir düşmanlık konusu olarak karşılamamasını, bunları kendi programında bulunan ve “uğruna mücadele ettiği gayelerin ta kendisi olduğunu nihayet fark etsin bunların üzerine kurulacak işbirliğinin, hazırlanacak bir milli misakın Türkiye için devamlı bir istikrarın, huzurun kaynağı olacağını... kavrasın” diyerek beklentisini ortaya koymuştu⁶².

Vatan gazetesi yazarı Sadun Tanju, şimdi milletin Halk Partisinden beklentisinin namus sözü ile ileri sürdüğü prensipleri daha açık bir hale getirmek olduğunu, CHP'nin asıl kuvvetinin bu noktada belireceğini ifade etmiş “millet önünde ne kadar açık kalpli olabilirse iktidar da kendi kusurlarından kurtulmaya ve yeni taahhütler altına girmeye kendini mecbur hissedeceğini iddia etmişti⁶³.

Vakit gazetesinden Asım Us, 1950'de iktidara gelen DP'nin seçim beyannamesinde bu ana hedeflerin hepsi değilse de mühim bir kısmı yer aldığını, DP'nin iktidara gelişi ile demokratik hürriyet şartlarını olgunlaştırmayı amaçladığını fakat iktidara geçtikten sonra rejim davası ikinci plana bırakılıp, iktisadi kalkınma işlerine ve propagandaya ağırlık verildiğini ifade etmişti⁶⁴.

İktisadi kalkınma çabalarının gerekli ancak demokratik rejimin yerleşmesi için tek başına yeterli olmayacağını söyleyen Us, “iktisadi kalkınma yolunda çok iş görmek için murakabe rejimini ihmal etmenin” neden olduğu bu durumdan kurtulmak için DP idarecilerinin, mecliste muhalefet grubuna söz hakkı vermesi, iktidar ve muhalefetin işbirliği ile anayasa ve seçim kanunda reform yapılması halinde üç sene içinde rejim meselesinin ortadan kaldırılabilceğini iddia etmişti⁶⁵.

⁶² Ahmet Emin Yalman, “Tarihin Huzurunda”, **Vatan**, 16 Ocak 1959.

⁶³ Sadun Tanju, “İlk Hedefler Beyannamesi”, **Vatan**, 16 Ocak 1959.

⁶⁴ Asım Us, “İlk Hedefler Beyannamesi”, **Vakit**, 17 Ocak 1959.

⁶⁵ Asım Us, “Rejim Davasının Öncülüğü”, **Vakit**, 18 Ocak 1959.

Nadir Nadi ise CHP kurultayının ortaya koyduğu haklar ve hürriyetler beyannamesinin DP'nin içindeki gerçek demokratları harekete geçirmesi gerektiğini ile memleketi normal bir idareye kavuşturmaktan başka bir çıkar yol olmadığını anlaşırsa, CHP kurultayının and içercesine onayladığı temel haklara milletin seçimlere kadar bekleden şimdiden de kavuşabileceğini böylece DP'nin şimdiye kadar kaybettiği halk sevgisini kazanabileceğin, ama bu durumda iktidarın bir takım alışkanlıklarından vazgeçmek, hoş gitmeyen yayınlara göğüs germek durumu ile karşı karşıya kalacağını açıklamıştır⁶⁶.

Bedii Faik, kurultayın Türk siyasi tarihinde bir ilki başardığını bir muhalefet partisinin ilk kez iktidara bu şekilde hazırlandığını ve iktidara geçince yapacaklarını bir taahhüt senedi ile vatandaşa anlattığını yazmıştı. İlk hedefler beyannamesinin bir partinin propaganda belgesi olmadığını, beyannamenin Türk milletini vatandaşları arasında ayırım gözetmeden insanca yaşamın bütün şartlarına kavuşturacağını açıklamıştı. Bedii Faik, ilk hedefler beyannamesi ile milli husumet andı arasındaki farkın burada ortaya çıktığını düşünmekteydi⁶⁷.

6-Kurultayın Sonu

15 Ocak 1959 günü öğleden sonraki oturumda parti tüzüğü tartışılmıştı. Kurultay bünyesinde faaliyet gösteren Tüzük Tadil Komisyonu parti meclisine genel sekreteri denetleme ve bunun bir sonucu olarak üçte iki çoğunlukla düşürme yetkisi verilmesi için hazırlanan bir değişiklik hazırlamıştı. Bu önergede parti meclisince düşürülen genel sekreter kurultayca yeniden seçilince parti meclisinin müstafî sayılması ve yeni seçimlere gidilmesi teklif edilmişti. İnönü'nün isteği üzerine ve Kasım Gülek'i genel sekreterlik makamında gücünü frenlemek adına böyle bir değişiklik yapılmıştı⁶⁸.

Tüzük Tadil Komisyonu, parti meclisinin de genişletilmesine karar vermişti. Üye sayısı 40 kişi olarak düşünülen parti meclisine eski Hürriyet Partisi'nden beş kişinin seçilmesi tahmin edilmişti. Parti meclisi seçimine 96 kişi aday olmuş, delegeler yapılan seçimde en çok oyu Hürriyet Partisinden gelen üyelere vererek güç birliği hareketini benimsediklerini göstermişlerdi. Genel başkanlık ve genel sekreterlik için yapılan seçimlerin sonucu saat 21.25 de açıklanmış, bu sonuca göre genel başkanlığa İsmet İnönü, yeniden

⁶⁶ Nadir Nadi, "Dolan Çile", *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1959.

⁶⁷ Bedii Faik, "İlk Hedefler Beyannamesi", *Dünya*, 15 Ocak 1959.

⁶⁸ *Dünya*, 11 Ocak 1959.

1217 oyla getirilmiş. 4 oy ise Şemsettin Günaltay'a çıkmıştı. Genel Sekreterliğe de yeniden Kasım Gülek 1088 oyla seçilmişti⁶⁹.

CHP'nin 14. kurultayı 15 Ocak 1959 günü genel başkanın yaptığı kapanış konuşmasının ardından sona ermişti. İsmet İnönü, konuşmasında kurultayın açıkladığı ilk hedefler beyannamesinin, demokratik hayatımızda ve bilhassa cumhuriyetin kuruluşundan bu yana gaye edindiğimiz ve son 14 senedir gerçekleştirmek için mücadele ettiğimiz meseleleri ele aldığını güç birliği ile çalışmalarını birleştiren bütün vatandaşların bu beyanname ile aradıklarını bulduklarını ifade etmişti. Demokratik düzeni memlekete yerleştirebilmek için kabul ettiğimiz fikirleri ve kararları kongrenin onayından geçirdiklerini söyleyen İnönü, “Bunu zihinlere yerleştiriyoruz, vatandaşlarla ilan edip anlatacağız. Bu prensipleri gerçekleştiremezsek iktisadi sahada terakki mümkün değildir” diyerek demokratik rejimlerde sosyal iktisadi meseleler insan haklarıyla sıkı sıkıya ilgili olduğunu, kurultayın kabul ettiği ilk hedefler beyannamesinin en mühim bir tarafının, ilk döneminde gerçekleştirileceğine dair taahhüt taşımakta olduğunu açıklamıştı⁷⁰.

Kurultayın sona ermesin ardından basının birçok önemli ismi değerlendirmelerini yazmış ve 14. Kurultayın öncekilerden farklı sonuçları olduğunu açıklamışlardı.

Falih Rıfki Atay, 14.Kurultayın Özellikleri adlı yazısında, CHP'nin örgüt olarak iktidara hazırlandığını ve kurultayı, iktidara gelince ne yapacağını bilmenin huzurunu arayan bir toplantı olarak gördüğünü ifade etmekteydi. Atay yorumunu şu gözleme dayandırmaktaydı: “öyle görülüyor ki CHP'liler sadece bir iktidarın hataları sayesinde nöbet devralmanın bir siyasi parti için neticede en büyük zaaf olduğunu ve olacağını iyi anlamışlardı”⁷¹.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu da kurultay hakkındaki gözlemlerinde CHP'nin iç bünyesindeki zindeliğin ortaya çıktığını vurgulamaktaydı. Gerek genel konuşmaların, gerekse komisyonlardaki münakaşaların partinin zindeliğini arttıracığını, CHP'nin, bundan dört beş yıl evveline kadar artık rolünü tamamlamış ve tarihe karışmış olduğu düşünülürken 14. Kurultaydan sonra silkinip kendine geldiğini, eskisinden daha genç, daha dinç olarak bir

⁶⁹ Genel Sekreterlik seçiminde 1224 delege oy kullanmıştı. Bunlardan 1038'i Gülek'e, 36'sı Hıfzı Oğuz Bekata'ya, 16'sı Turhan Feyzioğlu'na, 4'ü Ferit Melen'e, 3'ü de Nüvit Yetkin'e oy verilmişti. 109 adet oy pusulası ise boş olarak kullanılmıştı. **Ulus**, 16 Ocak 1959.

⁷⁰ Erdemir, **1956-1959**, s.354.

⁷¹ Falih Rıfki Atay, “14.Kurultayın Özellikleri”, **Dünya**, 15 Ocak 1959.

yandan mücadele meydanına atıldığını, öbür yandan da kendi elleriyle kendi yaralarını sarmaya başladığını ifade etmişti. Karaosmanoğlu'na göre artık CHP iktidarın bir numaralı adayıydı. Geçmişten gelen yaraları tamamiyle kapanıp iyileşmişti ve asıl en mühimi geçirdiği felâket devrinden alınması lazım gelen dersi de almıştı⁷². Karaosmanoğlu gibi, partide bir zihniyet değişimi olduğunu iddia eden Ecvet Güresin de 1950-1954 seçimlerinden sonra yapılan eski kurultayların, garip bir çekingenlik hatta korku ile geçtiğini hatta toplantılarda iktidara gelmek azminden ziyade partiyi ayakta tutmak azmi(nin) hâkim olduğunu, ancak 1957 seçiminden sonra partili vatandaşlarda özgüven artışı görüldüğünü ifade etmekteydi⁷³.

Ancak Ethem İzzet Benice, partililerin kendilerine olan güvenlerinin yanıltıcı olabileceğini, bu aşamada seçimlerde halkın oyunu alabilmesinin yolunun 14. Kurultayda partinin hangi değişmez prensip ve fikir taahhütlerine sadık kalacağını görmesine ve partinin yüksek kademelerinde görev alacak isimlerin idealist ve karakterli olmasına bağlı olduğunu iddia etmekteydi⁷⁴. Aynı şekilde partiye bir uyarıda bulunan Ahmet Emin Yalman, iktidardakilere muhalefet edenler ve onlardan şikâyetçi olanların, bizzat iktidar mevkiine geçince, “dün ayıpladıkları ne varsa, bizzat yapmağı olağan sayıyorlar. Adet haline gelen imtiyazlardan kendileri ve adamları hesabına istifade etmeğe” çalıştıklarını, dolayısıyla DP'nin hatasına CHP'nin düşmemesini istemekteydi⁷⁵.

İktidara yakın Zafer gazetesi ise 19 Ocak 1959 günü yayınladığı başyazısında dört gün boyunca devam eden CHP Kurultayının tek sonucunun “ilk hedefler” ismini verdikleri ve “teatral bir tertip içinde açıkladıkları bir vesika” olduğunu iddia etmişti. Gazeteye göre bu beyannamenin demokrasi hakkında yazılmış herhangi bir kitapta olabilecek başlıklardan oluştuğunu, Türkiye’de hâlbuki 1. Meşrutiyetten beri hem bu düşüncelerin, hem de bu davanın canlı olarak tarihçesi mevcut olduğunu ifade ederek, beyannamenin yenilik getirmedğini iddia etmekteydi⁷⁶.

15 Ocak 1959 tarihinde sona eren kurultayın, siyasi havanın gerginleşmesine izin vermediğini gerek hatiplerin gerekse delegelerin iktidar partisine karşı ölçülü eleştirilerde bulunduğunu dolayısıyla Demokrat Parti’ye muhalefete baskı için yeni bir fırsat vermediği iddia edilmişti. Muhalefetteki CHP'nin gördüğü muameleye karşın bir “Milli Husumet

⁷² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “14. Kurultay Çalışmaları”, **Ulus**, 15 Ocak 1959.

⁷³ Ecvet Güresin, “Kurultay İntibaları”, **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1959.

⁷⁴ Ethem İzzet Benice, “CHP Kurultayı Halk Önünde Bir İmtihan Geçirmektedir”, **Son Telgraf**, 14 Ocak 1959.

⁷⁵ Ahmet Emin Yalman, “Hukuk Devletine Doğru”, **Vatan**, 17 Ocak 1959.

⁷⁶ Başyazı, “Şu Kurultayları”, **Zafer**, 19 Ocak 1959.

Andı'na yönelmediğini söyleyen Bedii Faik, DP'nin içindeki şiddet taraftarlarının hayal kırıklığı yaşadığını ifade etmişti⁷⁷. Ancak Cumhuriyet gazetesi, kurultayda hükümet komiseri tarafından tutulan zabıtlarda suç unsuru görülmesi halinde hükümetin takibat için harekete geçeceği iddia etmiş ve bu iddiasına radyoda yayınlanan "Radyo Gazetesi" programında yer alan "CHP kurultayında hükümete karşı hezeyan sergileyenlerin kanunun takibinden kurtulamayacağı" ifadesini göstermişti⁷⁸.

CHP, kurultaydan sonra, ilk hedefler beyannamesinde vaad edilen hususları, gerçekleştirebilmek için harekete geçmiş ve hazırlanması gereken kanun tasarılarının uzmanlardan oluşan komisyonlar tarafından yıl içinde veya gelecek çalışma yılı sonuna kadar hazırlanması kararlaştırılmıştı. İktidarın değişmesi beklenmeden yapılması hedeflenen düzenlemeler ile CHP'nin ne istediği konusunda halka bilgi verilmiş olacaktı⁷⁹. CHP, ilgili beyannamenin hayata geçmesi için bünyesinde kurmaya hazırladığı komisyonları ve yapılacak işleri bir basın toplantısı ile duyurmuştu⁸⁰.

7-1961 Anayasası ve İlk Hedefler Beyannamesi

14 Mayıs 1950'de başlayan Demokrat Parti iktidarı yaklaşık on yıl sonra 27 Mayıs 1960'da bir askeri müdahale ile sona ermişti. Darbeyi gerçekleştiren subaylar, amaçlarının meşruluğunu kaybeden hükümeti, ülkede bozulan huzur ve güven ortamını yeniden tesis etmek için devirdiklerini açıklamış, en kısa zamanda sivil yönetime geçileceğini duyurmuştu.

Askerler yönetimi sivillere devretmeden önce 1924 Anayasasının yerine yeni anayasa hazırlanmasına ihtiyaç duyulduğunu açıklamışlardı. Ancak anayasa hazırlanana kadar olağanüstü yasama yetkileri ile donatılmış bir yürütme kuruluna ihtiyaç vardı. Böylece ülke yönetimini üstlenecek olan Milli Birlik Komitesi(MBK) kurulmuş, 38 kişiden oluşan MBK'nın başkanlığına da Cemal Gürsel getirilmişti⁸¹.

MBK'nin yönetimi üstlenmesinin ardından yeni bir anayasa hazırlanıncaya kadar geçen sürede "milletçe ve özel vasıflı üyelerden

⁷⁷ Bedii Faik, "14. Kurultayın Özellikleri", **Dünya**, 14 Ocak 1959.

⁷⁸ **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1959.

⁷⁹ "CHP Memleket Çapında Kampanyaya Girişecek", **Dünya**, 24 Ocak 1959.

⁸⁰ Bu komisyonlar; Antidemokratik Kanunlar Komisyonu, Basın Kanunu Komisyonu, Toplantı ve Cemiyetler Hukuku Komisyonu, Seçim Mevzuatı Komisyonu, Adli İstiklal ve Hâkim Teminatı Komisyonu, Üniversite Komisyonu, İçtüzük Komisyonu, Sendika ve İş Kanunu Komisyonu, Anayasa Komisyonu, Suiistimalleri Önleyecek Tedbirleri Komisyonu. İlk Hedefler Beyannamesini Gerçekleştirme Çabaları, **Dünya**, 29 Ocak 1959.

⁸¹ Ahmad, **age**, s.164

terekküp eden bir Kurucu Meclise ihtiyaç bulunduğu” konusunda Ankara Üniversitesi’nden bir açıklama yapılmış ve hazırlanan anayasanın bu mecliste tartışılması savunulmuştu. Bu gelişmeleri göz önünde tutan MBK 13 Aralık 1960 tarihinde 157 sayılı yasa ile Kurucu Meclisin kurulmasına karar verilmişti⁸². Temsilciler Meclisi yeni anayasayı yapmak, seçim yasasını hazırlamak ve milleti temsil etmek amacıyla üyeleri korporatif bir şekilde tespit edilerek 6 Ocak 1961’de çalışmalarına başlamıştı. Demokrat Parti’nin ve DP’li seçmenin temsil edilmediği Temsilciler Meclisinde CHP, CKMP gibi partilerin yanı sıra meslek kuruluşlarından seçilmiş üyeler de bulunmaktaydı. Temsilciler Meclisine CHP’nin bizzat gönderdiği 49 üyenin yanı sıra meslek örgütlerinden seçilen temsilcilerin kökenlerine bakıldığında, CHP’nin anayasanın hazırlık sürecinde sayı itibarıyla etkin olduğu anlaşılmaktaydı.

Temsilciler Meclisi kendi içinden seçtiği 20 kişilik bir anayasa komisyonu, anayasa tasarısını hazırlama sürecinde, etüd metni olarak İstanbul bilim kurulu taslağını, yardımcı metin olarak da Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi çıkışlı metni kullanmıştı. Ayrıca 1945’den beri siyasal partilerin üretmiş oldukları metinlerle, İstanbul bilim kurulunun anayasa anketine gelen yanıtlardan yararlanmış ve böylece 15 yıllık iç birikim de değerlendirilme yoluna gidilmişti⁸³. Bu arada Anayasa Komisyonu, yeni anayasa hakkında mevcut partilerden görüş sormuştu. CHP cevabını 14. Kurultaydan sonra merkez idare kurulu, meclis grubu, anayasa ihtisas grubu ve araştırma yayın bürosunun yaptığı çalışmalar sonucunda derlemişti. CHP’nin yeni Anayasa konusundaki cevapları üç ana temele dayanmaktaydı. Buna göre; yeni anayasanın çok partili hayatın gereklerine göre hazırlanması, laiklik prensibine ve Atatürk devrimlerine Anayasada yer verilmesi ve teminat altına alınması, memleketin kalkınma davasını bir plan altına alacak düzenlemelerin anayasada yer almasını istemekteydi. Açıkçası CHP ilk hedefler beyannamesinde ifadesini bulan çözüm önerilerinin dikkate alınmasını arzu etmekteydi⁸⁴.

9 Ocakta seçilen anayasa komisyonu çalışmalarını hızla tamamlayarak 9 Martta Temsilciler Meclisi başkanlığına sunmuş, çalışmalarını aralıksız ve hızlı biçimde sürdüren Kurucu Meclis, 27 Mayıs 1961’de 260 kabul, 2 çekimser oyla son metni kabul ederek, anayasa yapıcılığı görevini

⁸² Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970, s.120.

⁸³ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.373.

⁸⁴ **CHP’nin Anayasa Komisyonunun Anketine Cevabı**, CHP Araştırma ve Yayın Bürosu Yayını, Ankara 1960, s.1.

tamamlamıştı. Anayasanın yürürlüğe girmesi için gereken halk oylaması 9 Temmuz 1961 günü yapılmıştı. Katılma oranının yüzde 80'nin üzerinde olduğu halkoylamasında, geçerli oyların, yüzde 38'i anayasaya hayır yönünde oy kullanmış, yüzde 61'i ise evet demişti⁸⁵. Anayasanın kabul edilmesi için CHP ve CKMP açıkça faaliyet göstermişlerdi. Yeni anayasa bir başlangıç ve altı kısımdan oluşmakta, 11'i geçici olmak üzere toplam 168 maddeye sahipti.

27 Mayıs hareketiyle ortaya çıkan durum askeri rejim olmasına ve sivil hükümet devrilmiş olmasına karşın, darbeciler geçiş döneminin sonrasında siyasi özgürlüklerin genişlediği bir Türkiye amaçlamışlardı. 1950-60 döneminde ve iktidar ile muhalefet partileri arasında yaşanan krizler 1924 Anayasasına aykırı eylemler, çok partili hayatın gereklerine uygun bir anayasanın yapılmasını zorunlu kılmaktaydı. Dolayısıyla 1961 Anayasasının hazırlanmasında çok partili hayatın tecrübelerinin büyük katkıları olmuş ve oluşturulan yeni müesseseler bu eksiklikleri kapatmak için düşünülmüştü. Yabancı ülkelerin anayasalarının yanı sıra CHP'nin 1950'den itibaren savunduğu temel muhalefet konuları ve 1959 kurultayında açıkladığı ilk hedefler beyannamesinde dile getirilen talepler de yeni anayasanın hazırlık aşamasında dikkate alınmıştı. 1961 Anayasası çoğu kez bir tepki anayasası olarak nitelendirilmişti. 1961 Anayasasında ifadesini bulan tepkiler, doğrudan doğruya 1924 Anayasasına yönelik olmaktan çok, 1950-60 arasındaki siyasal döneme karşı bir tepki özelliği taşımaktaydı. 1961 Anayasası, kendisinden önceki anayasayı bu dönemin siyasal olaylarının tek sorumlusu olarak görmemekte ve bu anayasada çok partili dönem boyunca ortaya çıkan ve iktidarların antidemokratik uygulamalarını frenlemede yetersiz kaldığı görülen eksiklik ve boşlukları gidermeyi amaçlamaktaydı⁸⁶.

1961 Anayasasının getirdiği en önemli yenilik, ulusal egemenliğin kullanılışı konusunda TBMM'nin pozisyonu ile ilgiliydi. "TBMM, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup, millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder" diyen 1924 Anayasasına karşılık, 1961 Anayasası, "millet egemenliğini, anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır" kuralını getirmekteydi. Böylece parlamento, egemenliği kullanan tek organ olmaktan çıkmakta, anayasada sözü edilen yetkili organlardan ancak biri durumuna gelmekteydi. Yeni TBMM, iki meclisli bir parlamento olarak düzenlenmişti. 1960 öncesinde parlamento çoğunluğuna karşı önerilen çözümlerin başında iki meclislilik geldiği için 1961 Anayasası

⁸⁵ Tanör, *age*, s.374-376.

⁸⁶ Mümtaz Soysal, "Türkiye'de Anayasalar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.29.

yapılırken bu çok yaygın düşüncenin ve ortamdaki bekleyişin dışına çıkılamamıştı. Meclislerden biri millet meclisi, genel oyla seçilen 450 milletvekilinden kurulmuş, cumhuriyet senatosu ise, genel oyla seçilen 150 üyeden başka, cumhurbaşkanınca seçilen 15 üyeyi ve MBK üyeleri ile eski cumhurbaşkanlarından oluşan tabii üyeleri bir arada getirmekteydi.(md. 63 ve 70) Ayrıca hükümetin anayasaya aykırı kanunlar çıkarmasını önlemek ve TBMM içtüzüğünü denetlemek için Anayasa Mahkemesi kurulmuştu.(md.145)

1961 Anayasası yargı gücünü yasama ve yürütmeden kesin bir biçimde ayırarak, yasama ve yürütme ikilisi ile yargı arasındaki güçler ayrılığını gerçekten işleyen bir sisteme bağlamıştı. Bu sistem içerisinde, yargıç güvencesine ilişkin ayrıntılı hükümler yanında, mahkemelerin ve yargıçların bağımsızlığını gerçek anlamıyla sağlayacak bir konuda, yani yargıçların özlük işleri konusunda karar verme yetkisi, üyeleri Yargıtay genel kurulunca seçilen “Yüksek Hâkimler Kurulu”na verilmişti. Öte yandan yönetimin hukuka bağlılığını sağlamak üzere anayasanın 114.maddesinde idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır” kuralı istisnasız bir biçimde getirilmiş, yönetimin yargısal denetimi Danıştay’ın etkili işleyişi ile sağlanmıştı⁸⁷.(md.132, 133, 143)

Demokrat Parti döneminde değiştirilen Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve “herkes önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü hakkına sahiptir” ifadesiyle yeni anayasada yeniden düzenlenerek, toplanma özgürlüğü genişletilmişti.(md. 28)

Demokrat Parti döneminin önemli tartışma konularından birisi de ispat hakkı meselesi idi. Kamu görevlilerine yöneltilen suçlara karşı, iddia sahibi, iddiasını kanıtlama hakkından mahrum bırakılmıştı. 1961 Anayasasının 34. Maddesi “kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında sanık isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir” ifadesiyle bu hak gazetecilere verilmekteydi.

1961 Anayasası Türkiye’nin iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasının bir plan dâhilinde olabileceğine inandığından ekonomik ilerlemeyi gerçekleştirecek faaliyetlerin planlanacağı bir teşkilat kurmayı kabul etmiş ve Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştu(md. 129). Yeni anayasa çalışma hayatını düzenleme konusunda da düzenleme yapmış, çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın sendikalar ve sendika birlikleri kurma hakkına sahip olmuşlardı.(md.46)

⁸⁷ Soysal, **agm**, s.39.

Cumhurbaşkanının tarafsızlığı konusu da Anayasa çalışmaları sırasında gündeme gelmiş, yeni cumhurbaşkanı seçilen kişinin partisi ile ilişkisinin kesilmesi ve TBMM üyeliğinin sona ermesi 95. Madde ile düzenlenmişti.

Demokrat Parti iktidarının üniversite üzerindeki tasarrufları nedeniyle siyasi iktidarın müdahalesini önlemek için 1961 Anayasası ile üniversiteye özerklik verilmiş, öğretim üyelerinin üniversite dışı makamlar tarafından görevlerinden alınması önlenmek istenmişti.(md.120) Devlet radyosunun ve Anadolu Ajansının iktidar tarafından kullanılma şekli CHP tarafından eleştirilmekteydi. 1961 Anayasasının 121. Maddesi radyo ve televizyon istasyonlarının özerk kamu kişiliği halinde kanunla düzenlenmesini öngörmekteydi.

Yeni anayasanın 114. Maddesi, idarenin eylemi ve işlemi, hiçbir halde yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılmaz ifadesiyle hükümetlerin tüm işlemlerinin yargı organları tarafından gözlem altına alınabileceği konusunda yenilik getirmekteydi.

1961 Anayasasında seçim sistemi, halkın tercihlerinin meclise tam olarak yansımını sağlayacak şekilde düzenlemesi için nispi seçim sistemi olarak belirlenmişti.

Sonuç

CHP, seçimlerin yarışmacı bir sistem ile yapılmasının veya birden çok partinin bulunmasının memlekette demokrasinin yerleşmesi için yeterli olmadığını düşünmekte ve demokrasinin diğer gereklerinin de yerine getirilmesini istemekteydi. Muhalefetin ve muhalif seslerin varlığının güvence altına alınması olarak özetlenebilecek olan bu talepler, CHP'nin 1950-60 döneminde temel söylemini oluşturacaktı. CHP, kendi kurduğunu düşündüğü çok partili hayatın çökmemesi için bu konuda ısrarcı idi.

Her fırsatta tekrarlanan, yaşanan bazı olaylardan sonra yeniden gündeme getirilen ve kurultaylarda da üzerinde durulan konu olan muhalefetin varlığının güvenceye alınması meselesi, DP hükümetinin otoriterleşmesinin ardından daha fazla ilgi görmeye başlamıştı. Özellikle 1957 seçimleri sürecinde aydınların, basın ve üniversitenin desteğini alarak ülkede demokrasinin yerleşmesinin gereklerini daha yüksek sesle duyurmaya başlamışlardı.

İlk hedefler beyannamesi, partinin 9 yıl boyunca dile getirdiği hak ve özgürlükler ve modern hukuk devletinin gereklerini bir bütün halinde yayımlandığı bir manifestoydu. Ancak CHP'nin dile getirdiği konular toplumun küçük bir kesimi tarafından önemsenmekteydi. Toplumun

demokratik özgürlüklerden ziyade ekonomik refaha odaklandığı bilen DP, CHP'nin yaptığı çağrılarını dikkate almamaktaydı.

27 Mayıs 1960'da yönetimi ele alan askerler, 1924 Anayasasının çok partili hayata uygun olmadığını, TBMM'de çoğunluğu elde eden iktidar partisi karşısında muhalefetin haklarının güvencesiz kaldığını, düşünerek hazırlanacak yeni anayasa ile demokrasi sürecinde elde edilen tecrübe ve birikimlerin dikkate alınmasını, hukuk devletinin kurumsallaşmasını istiyorlardı. Bu nedenle DP-CHP arasında tartışma konusu olan birçok mesele anayasanın hazırlık sürecinde kurucu mecliste tartışılmıştı. Kurucu mecliste sayısal üstünlüğe sahip olan CHP, ilk hedefler beyannamesinde şekillenen demokratik hak ve özgürlükler ile modern hukuk devletinin sahip olması gereken hususların 1961 Anayasasına alınmasını sağlamıştı. 1961 Anayasasının getirdiği kurumlar, CHP'nin ilk hedefler beyannamesindeki önerileri karşılamaktaydı. Yeni anayasanın halkoyu sonucunda kabul edilmesi sonucunda siyasi hayat normalleşmeye başlamış, Ağustos 1961'de toplanan 15. Kurultay, yeni bir beyanname ile kamuoyunun karşısına çıkmıştı. Temel hedefler beyannamesi adı verilen hedefler listesi ile siyasetin yeniden düzenlediği altmışların Türkiye'sine CHP, kendini hazırlamaktaydı.

KAYNAKÇA

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

“Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun”, **Resmi Gazete** 25 Haziran 1954, Sayı:8738.

Kitaplar

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, Hil Yayınevi, İstanbul, 1996.

Aldıkaçtı, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970.

Bila, Hikmet, **CHP 1919-1999**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

CHP, **14. Kurultayı İlk Hedefler Beyannamesi**, Kurtulmuş Matbaası, Ankara, 1960.

CHP'nin Anayasa Komisyonunun Anketine Cevabı, CHP Araştırma ve Yayın Bürosu Yayını, Ankara, 1960.

Demirel, Tanel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Erdemir, Sabahat, **Muhalefette İnönü, 1950-1956**, C.1, Ekicigil Matbaası, İstanbul, 1959.

_____, **Muhalefette İnönü 1956-1959**, C.2, Ekicigil Matbaası, İstanbul, 1959.

Giritlioğlu, Fahir, **Türk Siyasi Hayatında Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, C.1, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.

Güngör, Süleyman, **Muhalefette CHP**, Alternatif Yayınları, Ankara, 2004.

Kili, Suna, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.

Kumaş, Rahmi, **CHP'nin Soyağacı**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1999.

Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul, 1952.

Makaleler

Atay, Falih Rıfki, "14. Kurultayın Özellikleri", **Dünya**, 15 Ocak 1959.

Başyazı, "Şu Kurultayları", **Zafer**, 19 Ocak 1959.

Benice, Ethem İzzet, "CHP Kurultayı Halk Önünde Bir İmtihan Geçirmektedir", **Son Telgraf**, 14 Ocak 1959.

Coşkun, Nusret Safa, "14. Kurultay Toplanırken", **Ulus**, 12 Ocak 1959.

Çavdar, Tefik, "Cumhuriyet Halk Partisi 1950-1980", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.2026.

Ecevit, Bülent, "Bir Dönüm Noktasında Toplanan Kurultay", **Kurultay**, 12 Ocak 1959.

Ertuğ, Hasan Refik, "CHP Kurultayı Arifesinde Memleket ve Parti Meseleleri", **Vatan**, 11 Ocak 1959.

Faik Bedii, "14. Kurultayın Özellikleri", **Dünya**, 14 Ocak 1959.

_____, "İlk Hedefler Beyannamesi", **Dünya**, 15 Ocak 1959.

Güresin, Ecved, "Kurultay İntibaları", **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1959.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, "14. Kurultay Çalışmaları", **Ulus**, 15 Ocak 1959.

Nadi, Nadir, "Dolan Çile", **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1959.

Soysal, Mümtaz, “Türkiye’de Anayasalar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.29.

Tanju, Sadun, “Kurultay Açılıyor,” **Vatan**, 11 Ocak 1959.

_____, “İlk Hedefler Beyannamesi”, **Vatan**, 16 Ocak 1959.

Us, Asım, “İlk Hedefler Beyannamesi”, **Vakit**, 17 Ocak 1959.

_____, “Rejim Davasının Öncülüğü”, **Vakit**, 18 Ocak 1959.

Yalman, Ahmet Emin, “Hukuk Devletine Doğru”, **Vatan**, 17 Ocak 1959.

_____, “Kurultayda Nefis Tenkidi”, **Vatan**, 15 Ocak 1959.

_____, “Tarihin Huzurunda”, **Vatan**, 16 Ocak 1959.

Sürelî Yayınlar

Akis

Cumhuriyet

Dünya

Kurultay

Ulus

Vatan

Zafer